

Західний науковий центр
НАН України та
МОН України
Western Scientific Center of the
National Academy of Sciences of
Ukraine and the Ministry of Education
and Science of Ukraine

ISSN 2409-1375
Громадська організація
«Львівський аналітичний дім»
Public organization
«Lviv Analytical House»

Психологічні виміри культури, економіки, управління: науковий журнал

Psychological Dimensions of Culture, Economics, Management: Science Journal

ВИПУСК 28

*Матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної
конференції з міжнародною участю «Сучасна психометрика:
теорія, практика та перспективи розвитку»
28 лютого - 1 березня 2025 року*

Львів – 2025

Психологічні виміри культури, економіки, управління : Науковий журнал / [відповідальний редактор кандидат психологічних наук Олег Лозинський. Науковий редактор кандидат психологічних наук Олександр Виноградов]. Україна, Львів. Випуск 28, 2025. 105 с.

Psychological Dimensions of Culture, Economics, Management: Science Journal / [responsible editor candidate of psychological sciences Oleg Lozynskyi Scientific editor Candidate of Psychological Sciences Alexander Vinogradov]. Ukraine, Lviv. Number 28, 2025. 105 p.

Оприлюднено матеріали учасників Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Сучасна психометрика: теорія, практика та перспективи розвитку» (28 лютого — 1 березня 2025 року), організованої Українським психометричним товариством, Відділом соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, Київським Інститутом Сучасної Психології і Психотерапії.

Матеріали друкуються у редакції авторів. За академічну доброчесність, достовірність інформації, коректність висновків відповідальність несуть автори.

Упорядники можуть не погоджуватися з ідеями авторів статей.

Права авторів захищені. При використанні читачами надрукованих у цьому журналі матеріалів слід обов'язково посилатись на автора та вихідні дані цього номеру наукового журналу.

Науковий журнал «Психологічні виміри культури, економіки, управління» зареєстрований:

- Міністерством Юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія KB №22073-11973 ПР від 31.03.2016 р.);

- Міжнародним центром ISSN (Франція, ISSN 2409-1375 від 29.10.2014р.).

Науковий журнал діє у відповідності до законів України: «Про друковані засоби масової інформації в Україні» №2782-XII від 16.11.1992 р.; «Про наукову і науково-технічну діяльність» №1977-XII від 13.12.1991 р.

© Українське психометричне товариство, 2025

© Відділ соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, 2025

© Київський Інститут Сучасної Психології і Психотерапії

© ГО «Львівський аналітичний дім», 2025

Редакційна група

Микола Бунік к. політ. н., завідувач кафедри публічного врядування НУ «Львівська політехніка», доц.

Олександр Виноградов к. пс. н., доц. кафедри соціальної психології КНУ імені Тараса Шевченка

Вознюк Оксана к. пед. наук, доц., проф. кафедри воєнної історії Національна академія сухопутних військ ім. П. Сагайдачного

Katarzyna Chudy-Laskowska PhD, Department of Quantitative Methods, Faculty of Management, Rzeszow University of Technology

Наталія Жигайло д-р пс. н., проф. кафедри історії та теорії політичної науки Львівського національного університету ім. І. Франка

Євгеній Захарчук ст. наук. співроб. Західного наукового центру НАН України та МОН України

Marzena Jankowska-Mihulowicz PhD, Department of Entrepreneurship, Management and Ecoinnovation, Faculty of Management, Rzeszow University of Technology

Ігор Карівець д-р філос. н., завідувач кафедри філософії НУ «Львівська політехніка», доц.

Ірина Кожушко-Лозинська ст. бібліотр. Львівського державного університету внутрішніх справ

Олег Лозинський к. пс. н., ст. викл. кафедри практичної психології та педагогіки ЛДУБЖД

Ореста Лосик к. філос. н., доц. кафедри філософії Львівського національного університету ім. І. Франка, доц.

Богдан Магура к. техн. н., доц. кафедри лісопромислового виробництва та лісових доріг Національного лісотехнічного університету України

Тарас Матвійчук к. соц. н., доц. кафедри практичної психології та педагогіки ЛДУБЖД

Орищин-Буждиган Лідія к. пс. н., доц. кафедри теоретичної та практичної психології НУ «Львівська політехніка»

Уляна Парубій к. філолог. н., доцент кафедри української фольклористики ім. академіка Ф. Колесси Львівського національного університету ім. І. Франка

Teresa Piecuch DSc, PhD, Associate Professor, Department of Entrepreneurship, Management and Ecoinnovation, Faculty of Management, Rzeszow University of Technology

Андрій Поцелуйко к. філос. н., доцент кафедри філософії НУ «Львівська політехніка»

Marta Pomykała DSc, PhD, Associate Professor, Department of Law and Administration, Faculty of Management, Rzeszow University of Technology

Олег Руденко к. мистецтв., доц. кафедри книжкової та станкової графіки НУ «Львівська політехніка», доц.

Степан Рутар к. філос. н., доц.

Ірина Семків к. пс. н., доц. кафедри психології та психотерапії Українського католицького університету, доц.

Elzbieta Szczygiel PhD, Associate Professor, Department of Research on Sustainable Development Faculty of Social Science, Pedagogical University of Krakow

Зміст:

ПЕРЕДМОВА	6
Балашевич Олександра, Гарагуля Анна. Адаптація та оцінка психометричних властивостей шкали MDS-16 на українській вибірці	8
Баратюк Артем. Оцінювання ефекту присутності та імерсії як психометричних конструктів у віртуальній реальності	15
Павло Блозва. Можливості Experience Sampling Method в політико-психологічних дослідженнях	24
Бова Андрій. Психометричні властивості шкали популістських орієнтацій в українському суспільстві	31
Ганна Громова. Стандартизація тесту «Шкала інтолерантності до невизначеності» Н. Карлетона: основні статистичні характеристики	39
Зарубін Ілля. Аналіз засобів контролю систематичної похибки, пов'язаної з неухважним та незалученим стилем відповідей у соціальних дослідженнях	43
Варвара Ісаєва. Використання IRT моделей за відсутності контексту питань.....	51
Павлюк Марія, Корнієнко Вікторія. Вплив батьківсько-дитячих відносин на самооцінку дітей дошкільного віку.....	54
Ларіна Тетяна. Розуміння українцями екологічної та епідемічної ситуації як фактору збереження здорового способу життя під час війни: статистична перевірка гіпотези	59
Лозинський Олег. Психодіагностичні запитальники «Ідеальний лідер» та «Сила та інноваційність організаційної культури»	64
Омельченко Ірина, Кобильченко Вадим. Інноваційний інструментарій діагностики морально-поведінкової компоненти соціального	

інтелекту старших дошкільників із особливими освітніми потребами	68
Орищин-Буждиган Лідія. Оптимістичні налаштування сучасної української молоді у кризовий період війни	74
Павленко Тетяна. Труднощі розробки опитувальника під авторську теорію	79
Тимошенко Віктор. Україномовна адаптація запитальника Meaning And Purpose Scales (MAPS)	86
Троценко Андрій. Результати розробки вітчизняного опитувальника «шкала особистісної динаміки»	90
Чайка Ростислав. Еволюція вимірювання професійних інтересів: історичний розвиток шкали RIASEC	96
Щербина Катерина. Сучасна психометрика в сексології: вимірювання задоволеності сексуальним життям українців під час воєнного стану	100

Передмова

Науковий журнал «Психологічні виміри культури, економіки, управління» видається з 2013 р. громадською організацією «Львівський аналітичний дім» та Західним науковим центром НАН України та МОН України з метою покращення наукової комунікації, захисту авторських прав науковців, підтримки молодих дослідників.

Науковий журнал виходить 2 рази на рік: взимку та влітку (у лютому та червні).

Автори статей отримують електронну версію Журналу у форматі PDF, при бажанні можна замовити друкований примірник видання.

Вимоги до статей: обсяг 10-12 стор., УДК, прізвище, ім'я, по батькові автора, місце праці (навчання), статус, контакти (вайбер або E-mail) для надсилання журналу автору; назва статті, україномовна та англomовна анотація, ключові слова; постановка проблеми, стислий огляд попередніх досліджень, мета статті, виклад основного матеріалу, висновки; список джерел; фото автора.

Вітаються статті, які містять результати емпіричного дослідження. Теоретичні питання мають обґрунтовуватись «сильними аргументами» (посилання на теоретичні положення визнаних дослідників, закордонні публікації і т.п.).

Редакційна рада заохочує авторів публікувати результати міждисциплінарних досліджень на стику психології, економічної теорії, політології, міжнародних відносин, правознавства, історії, теорії масової комунікації, культурології, мистецтвознавства, релігієзнавства,

педагогіки тощо.

Упорядники дотримуються принципів:

- захист авторських прав на наукові твори;
- оперативність оприлюднення наукових праць;
- Інтернет-поширення PDF версії Журналу для ширшого ознайомлення громадськості з публікаціями авторів;
- налагодження співпраці з іноземними науковцями та науковими установами;
- скерування зусиль на входження Журналу до наукометричних баз даних.

Наукові статті прохання надсилати на електронну скриньку: lviv-forum@ukr.net

Отримати роз'яснення можна за вайбером 0959173362.

Балашевич Олександра, Гарагуля Анна. Адаптація та оцінка психометричних властивостей шкали MDS-16 на українській вибірці

© Балашевич Олександра, Гарагуля Анна, березень
2025.

Вступ. Деадаптивна мрійливість (ДМ) є надмірним і яскравим активним мріянням, яке порушує повсякденне функціонування особистості [5]. Відмінною характеристикою ДМ є глибоке занурення у процес мріяння, що надає людині відчуття активної участі у власних уявних сценаріях та дозволяє їй отримувати суб'єктивно винагороджувальний досвід. ДМ часто замінює людині реальні відносини, перетворюючись на енергозатратну звичку, яка порушує соціальне життя, повсякденну рутину та загальне благополуччя людини [5].

На даний момент ДМ не визнається окремим розладом у Міжнародній класифікації хвороб (МКХ-10/МКХ-11) або Діагностичному і статистичному посібнику з психічних розладів (DSM-5).

Опитувальник деадаптивної мрійливості (MDS-16), як і сам термін “maladaptive daydreaming”, був розроблений Елі Сомером. Опитувальник деадаптивної мрійливості (MDS-16) є самодіагностуючим опитувальником, призначеним для оцінки тяжкості та впливу деадаптивної мрійливості (ДМ) на життя людини. MDS-16 складається з 16 запитань, що вимірюють різні аспекти ДМ, зокрема частоту епізодів мріяння, їхню тривалість, здатність контролювати процес мріяння, рівень дистресу,

що викликає ДМ, та загальний вплив ДМ на якість життя. Кожне питання оцінюється за шкалою від 0 (“ніколи”/“відсутні прояви”) до 10 (“дуже часто”/“виражені прояви”). Загальний бал визначається шляхом підсумовування відповідей і ділення суми на 16: вищі бали вказують на більш виражені ознаки дезадаптивної мрійливості.

Наше дослідження ставило за мету адаптувати опитувальник дезадаптивної мрійливості (MDS-16) українською мовою та оцінити його психометричні властивості.

Гіпотези дослідження: 1. Українська версія опитувальника дезадаптивної мрійливості (MDS-16) продемонструє високу внутрішню надійність (α Кронбаха $> 0,7$). 2. Адаптована шкала виявить оригінальну факторну структуру (4 фактори). 3. Показники за MDS-16 будуть позитивно та значущо корелювати з такими конструктами, як депресія, тривожність, РДУГ, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та сприйнятий стрес.

Методи. Дозвіл на переклад опитувальника дезадаптивної мрійливості (MDS-16) був отриманий від авторів оригінального інструменту {#6}. Спочатку опитувальник переклав двомовний дослідник, який володів англійською та українською мовами та мав експертизу у сфері психологічних конструктів, що лежать в основі опитувальника. Потім, експерт-лінгвіст із психологічною освітою переглянув переклад, щоб забезпечити його контекстну відповідність. Після цього, другий двомовний дослідник із філологічною освітою виконав незалежний переклад та провів оцінку

еквівалентності, використовуючи метод паралельного перекладу. Обидва переклади було порівняно на предмет узгодженості та точності. Завершальним етапом був зворотний переклад: незалежний дослідник, який вільно володів англійською та українською мовами, але не був знайомий з оригінальним опитувальником, переклав узгоджену версію назад англійською мовою.

Значною проблемою, з якою ми стикнулися під час перекладу, була відсутність прямого еквівалента англійського терміна “daydreaming” в українській мові. Для вирішення цього питання та забезпечення уніфікованого розуміння терміна серед учасників дослідники надали визначення цього поняття при проведенні дослідження. Було пояснено, що в контексті опитувальника “daydreaming” означає “надмірне, яскраве та активне фантазування” і що цей термін часто зустрічатиметься в питаннях.

Збір даних здійснювався у дві фази із застосуванням методу випадкового відбору вибірки. Інформована згода була отримана від усіх учасників перед початком дослідження. Загалом у дослідженні взяв участь 591 респондент ($M = 30,9$ років).

Критерії включення до вибірки – досягнення повноліття, надання інформованої згоди та відсутність психіатричних діагнозів.

Оцінка тест-ретестової надійності MDS-16 здійснювалася шляхом повторного проведення опитування через три місяці після початкової оцінки. На другому етапі вибірка включала 139 учасників із середнім віком 34,3 роки ($SD = 11,2$).

Окрім опитувальника дезадаптивної мрійливості,

дослідження включало українські переклади та адаптації інших психометричних інструментів для подальшої оцінки валідності отриманих результатів, зокрема, шкала депресії PHQ-9 {#9}, шкала генералізованого тривожного розладу GAD-7 {#4}, шкала соціальної фобії SPIN-17 {#1} {#7}, шкала самооцінки ADHD у дорослих ASRS-18 {#2}, контрольний список ПТСР для DSM-5 (PCL-5) {#3}, шкала сприйнятого стресу PSS-4 {#8}.

Статистичний аналіз проводився з використанням програмного забезпечення Jamovi (версія 2.3).

Результати. Коефіцієнта альфа Кронбаха, який склав 0.910. Експлораторний факторний аналіз (EFA) був використаний із застосуванням методу maximum likelihood з облімін обертанням. Попередньо була підтверджена відповідність даних отриманій факторній структурі за коефіцієнтом КМО = 0.920 за критерієм сферичності Бартлетта ($\chi^2(120) = 4688$, $p < .001$). Аналіз виявив трифакторну структуру, яка пояснює 51.7% загальної дисперсії.

Виділені фактори: Втручання у повсякденне життя (Interference with Daily Routine) – оцінює, наскільки дезадаптивна мрійливість заважає виконанню повсякденних обов'язків і досягненню особистих цілей. Емоційна залученість і тригери мріяння (Emotional Engagement and Triggering of Daydreaming) – відображає емоційні та сенсорні стимули, які ініціюють та підтримують епізоди мріань. Соматосенсорне та фізичне залучення (Somatosensory and Physical Engagement) – включає фізичні прояви та поведінкові реакції, що супроводжують мріяння.

Було проведено конфірматорний факторний аналіз

(CFA) для перевірки відповідності отриманих факторних рішень. Перевірялась відповідність даних початковій чотирифакторній моделі MDS-16, яка містить наступні фактори – Музика (Music), Кінестезія (Kinesthesia), Жага (Yearning), Порушення (Impairment).

Для чотирифакторної моделі статистика $\chi^2(98) = 402$, $p < .001$, що вказує на те, що модель не ідеально відповідає даним. Однак індекси відповідності моделі свідчать про достатньо хороший рівень відповідності: TLI = 0.919, CFI = 0.934 та RMSEA = 0.0725. Натомість трифакторна модель також мала значущу статистику χ^2 -квадрат, але з дещо нижчими індексами відповідності: TLI = 0.895, CFI = 0.912 та RMSEA = 0.0828. Загалом, аналіз цих індексів відповідності вказує на те, що чотирифакторна модель української версії MDS-16 краще відображає дані, ніж трифакторна модель.

Результати продемонстрували значущі позитивні асоціації з депресією (PHQ-9) $r=0,479$, $p < .001$, тривожністю (GAD-7) $r=0,418$, $p < .001$, соціальною фобією (SPIN) $r=0,475$, $p < .001$, симптомами РДУТ (ASRS) $r=0,494$, $p < .001$, симптомами ПТСТР (PCL-5) $r=0,466$, $p < .001$ та сприйнятим стресом (PSS) $r=0,417$, $p < .001$.

Для оцінки надійності ретесту MDS-16 було обчислено коефіцієнт кореляції Пірсона. Було підтверджено високий рівень надійності між двома фазами тестування ($r = 0.870$, $p < .001$).

ROC аналіз був проведений з метою визначення оптимальних порогових значень для розмежування осіб, які самостійно ідентифікували себе як дезадаптивних мрійників, і тих, хто цього не робив. Аналіз показав найвищий індекс Юдена при пороговому значенні 25.625,

що забезпечує найкращий баланс між чутливістю та специфічністю.

Оскільки ROC аналіз використовується для визначення порогового значення за наявності зовнішніх критеріїв оцінки, які ми не мали змоги оцінити в ході дослідження, було прийнято рішення додатково перевірити точність порогового значення. Використовуючи дані самооцінки респондентів щодо наявності або відсутності у них мрійливості, ми порівняли ці дані з результатами за шкалою MDS-16 за допомогою χ^2 -тесту. Аналізу показав статистично значущий результат $\chi^2(1) = 113$, $p < .001$, коефіцієнт Фі = 0,438. Респондентів, які вказували на низький рівень мрійливості та за результатами MDS-16 отримали статус таких, які не мають ДМ (N=212) більше за тих, хто вказував на низький рівень мрійливості та отримав статус таких, які мають ДМ (N=104). І навпаки, тих, хто вказував на високий рівень мрійливості та за результатами MDS-16 отримали статус таких, які мають ДМ (N=211) більше за тих, хто вказував на високий рівень мрійливості та отримав статус таких, які не мають ДМ (N=64).

Таким чином, MDS-16 виявився надійним і валідним інструментом для оцінки ДМ на українській вибірці, продемонструвавши хорошу внутрішню узгодженість, чітку факторну структуру та високу дискримінаційну здатність. Порогове значення 25.6 слугує орієнтиром для розмежування осіб із та без проявів ДМ.

Література

1. Connor, Kathryn M, Jonathan RT Davidson, L Erik Churchill, Andrew Sherwood, Richard H Weisler, i Edna Foa. 2000. «Psychometric properties of the Social Phobia Inventory (SPIN): New self-rating scale». The British Journal of Psychiatry 176 (4): 379–86.
2. Kessler, Ronald C, Lenard Adler, Minnie Ames, Olga Demler, Steve Faraone, EVA Hiripi, Mary J Howes, et al. 2005. «The World Health Organization Adult ADHD Self-Report Scale (ASRS): a short screening scale for use in the general population». Psychological medicine 35 (2): 245–56.
3. «PCL-5: PTSD Checklist for DSM-5. UA Test; ТОВ 'ЮЕЙ ТЕКТ.'» б. д.
4. Somer, Eli. 2002. «Maladaptive daydreaming: A qualitative inquiry». Journal of Contemporary Psychotherapy 32: 197–212.
5. Somer, Eli, Jonathan Lehrfeld, Jayne Bigelsen, i Daniela S Jopp. 2016. «Development and validation of the Maladaptive Daydreaming Scale (MDS)». Consciousness and cognition 39: 77–91.
6. Williams, J, i K Kroenke. 2010. «Pfizer To Offer Free Public Access To Mental Health Assessment Tools To Improve Diagnosis And Patient Care».
7. Вельдбрехт, ОО, і НІ Тавровецька. 2022. «Шкала сприйнятого стресу (PSS-10): адаптація та апробація в умовах війни». Проблеми сучасної психології 2 (25): 16–27.
8. Розенберга, Шкала самооцінки. б. д. «Український інститут когнітивно-поведінкової терапії. 2017». URL: https://i-cbt.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/self-esteem-scale_ukr.pdf.
9. Чабан, ОС, ОО Хаустова, АЕ Асанова, ЛЄ Трачук, і ДО Асонов. 2019. «Практична психосоматика: діагностичні шкали. Навчальний посібник/За заг. ред. ОС Чабана, ОО Хаустової.- 2-ге видання, виправлене і доповнене». К.: Видавничий дім Медкнига.

**Баратюк Артем.
Оцінювання ефекту присутності та імерсії
як психометричних конструктів
у віртуальній реальності**

Аспірант спеціальність 053 «Психологія», Київський
національний університет імені Тараса Шевченка

© Баратюк Артем Юрійович, березень 2025.

Присутність (presence) та імерсія (immersion) є ключовими психометричними конструктами у дослідженнях взаємодії людини з віртуальними середовищами. Хоча ці поняття часто використовуються взаємозамінно, вони мають суттєві відмінності. Імерсія визначається як об'єктивна характеристика технологічного середовища, яка визначає рівень зануреності користувача за допомогою візуальних, аудіальних та тактильних стимулів (Wilkinson et al., 2021). Водночас присутність є суб'єктивним переживанням користувача, що виражається у відчутті «реального перебування» у віртуальному середовищі, незалежно від його технічних характеристик (Korzel & Lupkowski, 2023). Дослідження підтверджують, що хоча ці два конструкти тісно взаємопов'язані, підвищення рівня імерсії не завжди гарантує зростання присутності, оскільки на останнє впливають когнітивні та емоційні фактори (Smith & Mulligan, 2021).

Окрім присутності та імерсії, дослідження охоплюють суміжні поняття: залученість (інтенсивність уваги), соціальна присутність (відчуття інших людей поруч) та embodiment (відчуття «володіння» віртуальним тілом). Ці

фактори можуть підсилювати або модулювати базове відчуття присутності.

Психологічне сприйняття VR охоплює три аспекти: когнітивний (сприйняття та прийняття рішень), афективний (емоційна залученість) та сенсорний (візуальні, аудіальні й тактильні стимули). Їхня взаємодія визначає глибину занурення та відчуття присутності (Maneuvrier et al., 2021; Cadet & Chainay, 2020; Jung & Lindeman, 2021).

Взаємодія цих компонентів (когнітивного, афективного, сенсорного) з особистісними змінними й фізіологічною реактивністю визначає якість VR-досвіду та рівень психологічної адаптації користувача до штучного середовища.

Перші моделі присутності (Witmer & Singer, 1998; Slater & Wilbur, 1997) визначали її через ступінь уваги до VR-середовища та набір технологічних чинників, що забезпечують занурення (ширина поля зору, інтерактивність тощо).

Оцінювання та вимірювання рівня присутності та імерсії має критичне значення для кількох сфер досліджень. У когнітивній психології вивчення цих конструктів дозволяє аналізувати, як людина сприймає реальність та приймає рішення у змінених умовах (Kim et al., 2021). У сфері UX-дизайну розуміння ефекту присутності допомагає створювати більш ефективні та зручні інтерфейси VR-додатків, забезпечуючи кращу взаємодію користувачів із цифровими середовищами (Abbey et al., 2021). У психотерапії імерсійні технології вже застосовуються для лікування фобій, посттравматичного стресового розладу та емоційних розладів, оскільки вони

дозволяють створювати контрольовані середовища для поступового впливу на психоемоційний стан пацієнтів (Takac et al., 2021).

Суб'єктивні методи оцінювання ефекту присутності та імерсії у віртуальній реальності є найпоширенішими через їх простоту у використанні та здатність безпосередньо відображати переживання користувача. Найпоширеніші суб'єктивні опитувальники — Presence Questionnaire (PQ), ITC-SOPI та Slater-Usch-Steed (SUSQ). Вони оцінюють залученість, екологічну правдоподібність, негативні ефекти та порівняння VR-досвіду з реальним. Хоча ці інструменти популярні, дослідники наголошують на потребі їхньої адаптації до сучасних VR-технологій.

Для підвищення валідності оцінок дослідники часто:

- Комбінують опитувальники (PQ, ITC-SOPI, SUSQ) з короткими самооцінками в реальному часі (наприклад, суб'єктивними шкалами, які користувач заповнює під час перебування у VR, а не лише «після факту»).
- Застосовують «змішані» (mixed) методи, коли суб'єктивна оцінка співставляється з психофізіологічними та поведінковими показниками (Kim et al., 2021).

Однак суб'єктивні методи мають суттєві обмеження: відповіді можуть залежати від індивідуальних особливостей користувача, його попереднього досвіду та очікувань (Putrawangsa et al., 2023). Крім того, результати таких оцінок можуть варіюватися залежно від контексту проведення експерименту, що ускладнює їх відтворюваність.

Оцінювання ефекту присутності та імерсії у віртуальній реальності часто базується на суб'єктивних методах, таких як опитувальники та самооцінки. Однак останні

дослідження демонструють зростання інтересу до об'єктивних психофізіологічних методів, які дозволяють аналізувати неврологічні та фізіологічні реакції користувачів у VR-середовищі.

До об'єктивних психофізіологічних методів належать EEG, fMRI, HRV та окулярний трекінг. Вони реєструють мозкову активність, зміни серцевого ритму та рухи очей, що корелюють із рівнем занурення й присутності. Наприклад, збільшення активації у фронтальних зонах чи зміни зіниць можуть свідчити про підвищену увагу до віртуальних стимулів (Dey et al., 2020; Schöne et al., 2023). При цьому варто пам'ятати про етичні й методологічні питання, зокрема зберігання й анонімізацію біологічних та неврологічних даних учасників досліджень.

Об'єктивні поведінкові та експериментальні підходи до оцінювання ефекту присутності та імерсії у віртуальній реальності ґрунтуються на аналізі рухів користувача, реакцій на зовнішні стимули, а також просторової орієнтації та здатності до навчання у VR-середовищі. На відміну від суб'єктивних методів оцінки, ці підходи дозволяють отримати безпосередні дані про поведінку користувачів без необхідності опитування, що мінімізує когнітивні упередження та варіативність відповідей.

Одним із ключових методів оцінки рівня занурення є аналіз рухів тіла та позиційних змін під час VR-досвіду. У дослідженнях виявлено, що користувачі, які відчують високий рівень присутності, демонструють природніші рухи, зокрема нахили голови, зміни положення тіла та адаптацію до віртуального середовища (Abbey et al., 2021). Важливим аспектом є дослідження реакцій користувача при взаємодії з об'єктами у VR: чим реалістичніше вони

сприймаються, тим точніше та швидше здійснюються моторні дії (Domínguez et al., 2020). Використання трекінгу рухів дозволяє аналізувати, наскільки природно людина переміщується у VR, що є індикатором високого рівня зануреності.

Ще одним показником присутності є реакція на несподівані події (startle response), яка використовується для оцінки рівня залученості користувачів у VR. Дослідження показали, що користувачі, які демонструють високий рівень занурення, мають посилену фізіологічну реакцію на несподівані звукові та візуальні стимули, такі як різкі звуки або раптові зміни у віртуальному середовищі (Savalle et al., 2024). Така реакція підтверджується експериментами, де аналіз електроенцефалографічної (EEG) активності показав значне підвищення P300-амплітуди у відповідь на несподівані стимули під час VR-досвіду, що свідчить про активізацію когнітивної обробки стимулів та зростання рівня присутності (Genz et al., 2024).

Дослідження просторової навігації та моторного навчання у VR дозволяють оцінити, наскільки користувач здатний орієнтуватися та адаптуватися до віртуального середовища. Результати експериментальних досліджень показують, що чим вище рівень імерсії, тим ефективніше користувачі запам'ятовують просторові маршрути та адаптуються до навколишнього середовища (Kaplan-Rakowski & Gruber, 2023). Просторове навчання у VR також дозволяє моделювати вплив віртуального середовища на когнітивні функції користувачів, що особливо корисно для тренування навичок, таких як водіння чи управління складними технічними процесами

(Rao et al., 2024).

Останнім важливим підходом до оцінки присутності є порівняння реального та віртуального досвіду за допомогою методів симуляційного розпізнавання. Дослідження демонструють, що користувачі, які переживають високий рівень присутності у VR, менш точно розрізняють реальні та віртуальні спогади після завершення експерименту (Smith & Mulligan, 2021). Таким чином, що висока якість імерсійного досвіду може спричинити когнітивне «злиття» реального та віртуального досвіду. Аналіз експериментальних даних також показує, що деякі види VR-сценаріїв, зокрема ті, що імітують реальні фізичні простори, можуть створювати ефект хибних спогадів, що особливо важливо для досліджень у галузі когнітивної психології (Wilkinson et al., 2021).

Висновки. Сфера оцінювання присутності й імерсії у віртуальній реальності нині досить розвинута та спирається на широкий спектр суб'єктивних і об'єктивних методик. Водночас залишається низка прогалин, зокрема недостатня узгодженість існуючих опитувальників, складність інтерпретації психофізіологічних показників та варіативність поведінкових реакцій.

Перспективними напрямками подальших досліджень видаються:

- Розробка гібридних («mixed») інструментів, які поєднують суб'єктивні анкети з об'єктивними фізіологічними та поведінковими показниками.
- Стандартизація протоколів проведення VR-експериментів (контроль впливу новизни, кіберзапамом-

рочення, зовнішніх відволікань).

- Врахування особистісних особливостей користувачів для побудови індивідуалізованих моделей присутності (наприклад, когнітивні стилі, схильність до занурення, попередній досвід).
- Багатокористувацькі середовища та дослідження соціальної присутності, які відкривають нові виклики в оцінюванні (ко-присутність, соціальна динаміка тощо).

Загалом, вдосконалення психометричних інструментів та методів, що враховують когнітивні й емоційні чинники, є необхідною умовою для забезпечення точного й надійного вимірювання ефекту присутності та імерсії у віртуальній реальності.

Література:

1. Abbey, A., Porssut, T., Herbelin, B., & Boulic, R. (2021). Assessing the Impact of Mixed Reality Immersion on Presence and Embodiment. Proceedings of the 14th ACM SIGGRAPH Conference on Motion, Interaction and Games. <https://doi.org/10.1145/3487983.3488304>.
2. Cadet, L., & Chainay, H. (2020). Memory of virtual experiences: Role of immersion, emotion and sense of presence. Int. J. Hum. Comput. Stud., 144, 102506. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2020.102506>.
3. Dey, A., Phoon, J., Saha, S., Dobbins, C., & Billinghamurst, M. (2020). A Neurophysiological Approach for Measuring Presence in Immersive Virtual Environments. 2020 IEEE International Symposium on Mixed and Augmented Reality (ISMAR), 474-485. <https://doi.org/10.1109/ISMAR50242.2020.00072>.
4. Domínguez, J., De Juan Ripoll, C., Contero, M., & Alcañiz, M. (2020). I walk, therefore I am: a multidimensional study on the influence of the locomotion method upon presence in virtual reality. J. Comput. Des. Eng., 7, 577-590. <https://doi.org/10.1093/jcde/qwaa040>.
5. Genz, F., Dreer, F., Krötz, F., D'Amelio, M., & Kranzlmüller, D. (2024). Measuring the Influence of Alcohol Consumption on Presence in Virtual Reality. Computer Science Research Notes. <https://doi.org/10.24132/csrxn.3401.19>.

6. Jeong, W., & Oh, S. (2020). Correlation between the immersion and presence: focused on virtual reality contents. 2020 International Conference on Information and Communication Technology Convergence (ICTC), 474-477. <https://doi.org/10.1109/ICTC49870.2020.9289207>.
7. Jung, S., & Lindeman, R. (2021). Perspective: Does Realism Improve Presence in VR? Suggesting a Model and Metric for VR Experience Evaluation. , 2. <https://doi.org/10.3389/frvir.2021.693327>.
8. Kaplan-Rakowski, R., & Gruber, A. (2023). An experimental study on reading in high-immersion virtual reality. Br. J. Educ. Technol., 55, 541-559. <https://doi.org/10.1111/bjet.13392>.
9. Kim, S., Laine, T., & Suk, H. (2021). Presence Effects in Virtual Reality Based on User Characteristics: Attention, Enjoyment, and Memory. Electronics, 10, 1051. <https://doi.org/10.3390/ELECTRONICS10091051>.
10. Korżel, K., & Lupkowski, P. (2023). The Phenomenon of Presence in Virtual Reality Is Mistakenly Equated with Immersion. PRESENCE: Virtual and Augmented Reality, 32, 117-127. https://doi.org/10.1162/pres_a_00404.
11. Maneuvrier, A., Decker, L., Renaud, P., Ceyte, G., & Ceyte, H. (2021). Field (In)dependence Flexibility Following a Virtual Immersion Is Associated With Cybersickness and Sense of Presence. , 2. <https://doi.org/10.3389/frvir.2021.706712>.
12. Putrawangsa, D., Theresia, C., Yogasara, T., & Theopilus, Y. (2023). The Effect of Sex Differences and Experience of Using Virtual Reality on Presence. Jurnal Optimasi Sistem Industri. <https://doi.org/10.25077/josi.v22.n1.p61-68.2023>.
13. Rao, A., Bhavsar, A., Chowdhury, S., Chandra, S., Negi, R., Duraisamy, P., & Dutt, V. (2024). Evaluating the efficacy of a haptic feedback, 360° treadmill-integrated virtual reality framework and longitudinal training on decision-making performance in a complex search-and-shoot simulation. , 13051, 130510C - 130510C-13. <https://doi.org/10.1117/12.3017333>.
14. Savalle, E., Pillette, L., Won, K., Argelaguet, F., Lécuyer, A., & Macé, M. (2024). Towards electrophysiological measurement of presence in virtual reality through auditory oddball stimuli.. Journal of neural engineering. <https://doi.org/10.1088/1741-2552/ad5cc2>.
15. Schöne, B., Kisker, J., Lange, L., Gruber, T., Sylvester, S., & Osinsky, R. (2023). The reality of virtual reality. Frontiers in Psychology, 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1093014>.
16. Slater, M. (1999). Measuring Presence: A Response to the

- Witmer and Singer Presence Questionnaire. *Presence*, 8, 560-565. .
17. Smith, S., & Mulligan, N. (2021). Immersion, presence, and episodic memory in virtual reality environments. *Memory*, 29, 983 - 1005. <https://doi.org/10.1080/09658211.2021.1953535>.
 18. Takac, M., Collett, J., Conduit, R., & Foe, A. (2021). A cognitive model for emotional regulation in virtual reality exposure. *Virtual Reality*, 27, 159-172. <https://doi.org/10.1007/s10055-021-00531-4>.
 19. Wilkinson, M., Brantley, S., & Feng, J. (2021). A Mini Review of Presence and Immersion in Virtual Reality. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting*, 65, 1099 - 1103. <https://doi.org/10.1177/1071181321651148>.

Павло Блозва.
Можливості Experience Sampling Method
в політико-психологічних дослідженнях

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2494-9750/>

© Павло Блозва, березень 2025.

Experience Sampling Method (ESM) пропонує потужний інструмент для психологічних досліджень для збору даних на довготривалому відтинку часу в природньому середовищі. Метод широко використовується в різних галузях науки для збору валідних результатів. Тому, ми поставили на меті виявити можливості цього методу в політико-психологічних дослідженнях.

Припускаємо, що метод ESM в межах політико-психологічних досліджень дозволяє отримувати в реальному часі дані про досвід, емоції та когнітивні процеси людей. Використовуючи ESM, ми зможемо краще зрозуміти, як політична поведінка, переконання та процеси прийняття рішень розгортаються в динамічних повсякденних контекстах.

В своїй роботі ми виділили чотири, на нашу думку, основних сфери політико-психологічних досліджень, де можна використовувати ESM. Першою сферою, де можна використовувати ESM є загальне розуміння ролі особистості в політиці. Тут важливим постає дослідження особистісних рис і їх вплив на політичну активність особи. Наприклад, в дослідженні (Bakker, 2023) підкреслюється зв'язок між особистісними рисами та політичною поведінку при голосуванні та участю в політичному житті.

Метод ESM можна використовувати для вивчення того, як складні та сталі психологічні конструкти, риси особистості, впливають на досить мінливе політичне ставлення та поведінку в перспективі тривалого періоду, а, використовуючи сучасні інформаційні технології, практично в режимі реального часу. Наприклад, варіантом дослідження могли б стати особи з різними показниками за методикою OCEAN і як вони реагують на політичні стимули. Таким чином ESM дозволить динамічно вимірювати взаємодії між стабільними рисами особистості та швидкоплинним політичним досвідом. Водночас варто зауважити, що існують дослідження, які описують не тільки те, як інтегрально вся структура особистості реагує на політичне середовище, але також як окремі її психологічні елементи та процеси визначають спектр політичних проявів. Наприклад, у роботі (Redlawsk, 2006) дослідник наголошує на ролі пам'яті в прийнятті політичних рішень: коли виборці покладаються на свої власні оцінки, а не на детальну інформацію, засновану на проблемі. Тут метод ESM можна використовувати для вивчення того, як пам'ять формує політичні судження, фіксуючи процеси, за допомогою яких виборці отримують і використовують інформацію з пам'яті.

Так ми переходимо до іншої сфери, де можна використовувати, на нашу думку, ESM, це моніторинг окремих емоційних і когнітивних процесів. Використовуючи ESM, можна відстежити емоційні реакції осіб на політичні події, коли вони відбуваються. Наприклад, дослідники могли б використати метод ESM, щоб дослідити, який спектр емоційних реакцій утворюють

політичні дискусії, дебати політиків тощо протягом тривалого часу. Цей підхід узгоджується з висновками результатів нещодавніх досліджень, які підкреслюють роль емоцій у переконанні та прийнятті рішень (rodríguez-hernández2024?). Окремо варто виділити формування політичних упереджень. Experience Sampling Method можна використовувати для вивчення того, як ці упередження виникають і розвиваються в часі. Одним із прикладів такої роботи є дослідження Ларса Біскофа та Іво Сімерса. Дослідники відстежувати, як змінюються уявлення виборців про економічні результати у відповідь на політичні повідомлення або події (Bischoff & Siemers, 2013). Також метод ESM, на нашу думку, може прокласти місток між ситуативними емоційними реакціями та когнитивними судженнями, які можуть формуватися на основі багатьох факторів протягом тривалого часу. Відтак, метод, на нашу думку, можна використовувати для вивчення того, як емоційні стани впливають на політичні судження та рішення на тривалому відтинку часу. Наприклад, дослідники могли б дослідити, як позитивний чи негативний стан особи впливає на оцінку політичних кандидатів або політики, як це відбувається у дослідженні (Blanchette & Richards, 2010). Важливим елементом в політико-психологічних дослідженнях вчені називають роль змотивованих суджень у прийнятті рішень виборцями, коли особи вибірково обробляють інформацію, щоб узгодити їх зі своїми попередніми переконаннями. ESM можна використовувати для вивчення того, як мотивоване міркування розгортається в часі, фіксувати когнітивні та емоційні процеси, які керують вибірковою обробкою інформації (Redlawsk,

2006).

Так ми переходимо до наступної сфери політико-психологічних досліджень, де можливо використати ESM, а саме безпосереднє прийняття політичних рішень. Experience Sampling Method, на нашу думку, може охопити дослідження когнітивних процесів, що лежать в основі прийняття політичних рішень. Обробка особою політичної інформації, оцінка кандидатів - все це доповнює дискусію, в якій наголошується на ролі психологічних процесів у прийнятті рішень виборцями (Wade & Richardson, 2021), ролі емоцій у прийнятті рішень та їх впливу на динаміку їх взаємодії з когнітивними процесами (Enekewe, n.d.). Велику роль тут будуть відігравати особисті емоції, які можуть бути навіть не пов'язані з політичними подіями, але при цьому впливати на поведінку при голосуванні. Відтак, ESM можна використовувати для вивчення того, як такі непов'язані емоційні переживання впливають на політичне ставлення та рішення (Malhotra et al., 2009). Тут велике значення відіграватимуть механізми обробки інформації, що лежать в основі прийняття політичних рішень, включаючи класифікацію політичних ідей та побудову довготривалого плану політичної активності (Sylvan et al., 1990). Але можуть бути й протилежні реакції, яке описують як динамічне прийняття рішень. Тут ESM допоможе з визначенням тривалості підготовки особою такого рішення та впливу інших психологічних конструктів (Wade & Richardson, 2021).

Так ми підходимо до останньої сфери, яка на нашу думку, має великий ресурс абсорбувати ESM. Це дослідження ідеологій та переконань. В психологічній

структурі ідеології дослідники виділяють важливість, впевненість і метакогнітивні труднощі. ESM можна використовувати для вивчення того, як ці параметри розвиваються з часом, фіксуючи динамічні процеси, за допомогою яких люди формують і переглядають свої політичні переконання (Czarnek et al., n.d.). Також метод дозволить охопити і контекстуальні фактори (наприклад, політичні події, соціальні взаємодії), які можуть впливати на психологічну структуру політичних переконань. Соціальні та політичні кризи залишають потужний відбиток на ідеології та політичній картині світу виборця. Водночас такі комплексні події передбачають і комплексне дослідження, яким і постає ESM. Наприклад, Ерік ван Холм та його колеги висвітлюють, як політична ідеологія впливає на занепокоєння та поведінку під час криз, таких як COVID-19 (Van Holm et al., 2020). Відтак, ESM дозволить динамічно вимірювати вплив таких явищ на ідеологічні прояви спільноти чи особи.

Висновки. Experience Sampling Method пропонує потужний інструмент для політико-психологічних досліджень, що дозволяє отримувати в реальному часі дані про досвід, емоції та когнітивні процеси людей. Використовуючи ESM, дослідники можуть отримати глибше розуміння того, як політична поведінка, переконання та процеси прийняття рішень розгортаються в динамічних повсякденних контекстах. Можливості ESM у політико-психологічних дослідженнях можуть включати дослідження таких сфер як загальне розуміння ролі особистості в політиці, моніторинг окремих емоційних і когнітивних процесів, прийняття політичних рішень та дослідження ідеологій та

переконань. Перспективами вбачаємо в розробці дизайну дослідження з використанням Experience Sampling Method.

Література

1. Bakker, B. N. (2023). Personality Approaches to Political Behavior (L. Huddy, D. O. Sears, J. S. Levy, & J. Jerit, Eds.; 3rd ed., pp. 21–64). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197541302.013.2>
2. Bischoff, I., & Siemers, L.-H. R. (2013). Biased beliefs and retrospective voting: why democracies choose mediocre policies. *Public Choice*, 156(1-2), 163–180. <https://doi.org/10.1007/s11127-011-9889-5>
3. Blanchette, I., & Richards, A. (2010). The influence of affect on higher level cognition: A review of research on interpretation, judgement, decision making and reasoning. *Cognition & Emotion*, 24(4), 561–595. <https://doi.org/10.1080/02699930903132496>
4. Czarnek, G., Jasko, K., Dudek, I. A., & Piotrowska, M. L. (n.d.). Beyond content: Psychological structure of political beliefs. <https://doi.org/10.31234/osf.io/z3cyr>
5. Enekwe, F. S. (n.d.). THE ROLE OF EMOTION IN DECISION MAKING. <https://doi.org/10.14293/PR2199.001209.v1>
6. Malhotra, N. A., Healy, A. J., & Mo, C. H. (2009). Personal Emotions and Political Decision Making: Implications for Voter Competence. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1447502>
7. Redlawsk, D. P. (2006). Motivated Reasoning, Affect, and the Role of Memory in Voter Decision Making (D. P. Redlawsk, Ed.; pp. 87–107). Palgrave Macmillan US. https://doi.org/10.1057/9781403983114_6
8. Sylvan, D. A., Goel, A., & Chandrasekaran, B. (1990). Analyzing political decision making from an information-processing perspective: JESSE. *American Journal of Political Science*, 34(1), 74. <https://doi.org/10.2307/2111512>
9. Van Holm, E. J., Monaghan, J., Shahar, D. C., Messina, J., & Surprenant, C. (2020). The Impact of Political Ideology on Concern and Behavior During COVID-19. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3573224>
10. Wade, J. C., & Richardson, B. (2021). How Psychological Processes Impact Voter Decision Making (J. D. Sinnott & J. S. Rabin, Eds.; pp. 247–260). Springer International Publishing.

**Бова Андрій.
Психометричні властивості шкали
популістських орієнтацій в українському
суспільстві**

Старший науковий співробітник відділу соціальних
структур Інституту соціології НАН України кандидат
соціологічних наук, старший науковий співробітник
ORCID: <https://orcid.org/ORCID.0000-0003-1588-0250>

© Бова Андрій, березень 2025.

Вимірювання популістських орієнтацій – стійких когнітивно-емоційних структур, що формують політичні погляди та ставлення громадян, є ключовим елементом для глибинного розуміння сучасних політичних процесів. Методика дослідження популістських орієнтацій, розроблена О. Резніком (2024) та апробована з певними модифікаціями у трьох всеукраїнських соціологічних опитуваннях (липень 2023, березень 2024 та червень – липень 2024 року), становить перспективний підхід до вивчення цього комплексного соціально-політичного феномену.

У дослідженні 2024 року опитувальник містив такі популістські орієнтації.

Народоцентризм (віра у народний суверенітет): «Народ набагато мудріший за політиків, тому політики повинні слідувати тільки волі народу» (pm1) та «Часто думка простих людей важливіша, ніж думка професійних політиків та експертів» (pm3).

Антиелітизм (протистояння еліті): «Політичні розбіжності між елітою та народом більші, ніж розбіжності у самому народі» (pm2) та «Нашою країною

повинні керувати люди з народу, а не представники правлячої еліти» (pm4); «Я хотів би, щоб мене у політиці представляв пересічний громадянин, а не професійний політик» (pm5).

Маніхейський світогляд щодо «добра» і «зла» в політиці: «У політиці важливішим є результат, навіть отриманий з порушенням процедур законодавства» (pm6) та «Компроміс у політиці – це насправді торгівля власними принципами» (pm7).

Вимірювання цих показників здійснювалося за шкалою Лікерта, де респонденти оцінювали свої погляди за п'ятибальною шкалою: від 1 – «зовсім не згодні» до 5 – «цілком згодні».

Автор вказаної методики провів експлораторний факторний аналіз за методом головних компонент з Varimax-обертанням на трьох масивах даних. У результаті було виокремлено два фактори: перший об'єднав популістські ідеї народоцентризму та антиелітаризму, а другий – концепцію маніхейської безкомпромісності. Для подальшого аналізу використовувався єдиний адитивний індекс, розрахований на основі всіх семи індикаторів.

Метою дослідження є комплексний аналіз психометричних властивостей шкали популістських орієнтацій, що включає: визначення розмірності шкали; зіставлення конкуруючих моделей факторної структури; оцінювання надійності та внутрішньої узгодженості; дослідження інваріантності вимірювання за статтю; аналіз властивостей пунктів шкали.

Емпіричною базою дослідження слугували результати всеукраїнського опитування, реалізованого компанією «Група «Рейтинг» за фінансової підтримки Проєкту

USAID «Трансформація комунікацій». Польовий етап тривав з 27 червня по 6 липня 2024 року. Опитування охопило підконтрольну територію України (за винятком тимчасово окупованих територій та районів без українського мобільного зв'язку) і було проведено з використанням комбінованої методології CATI-CAWI (n = 4101).

У дослідженні використано комплекс сучасних статистичних методів, що забезпечують всебічну оцінку психометричних властивостей нової шкали.

Експлораторний графовий аналіз (EGA) застосовано для попередньої оцінки розмірності шкали шляхом аналізу структури взаємозв'язків між змінними на основі матриці поліхоричних коефіцієнтів кореляції.

Конфірматорний факторний аналіз (КФА) з робастним оцінювачем WLSMV використано для тестування конкуруючих моделей структури шкали. Оцінювання конвергентної валідності факторів визначено за допомогою показника середньої вилученої дисперсії (AVE), а надійність шкали – за допомогою коефіцієнта категоріальної омеги (ω_{cat}).

Багатогруповий КФА застосовано для дослідження інваріантності вимірювання за статтю.

Модель градуйованої відповіді (GRM) в межах сучасної теорії тестування (IRT) використано для оцінювання дискримінаційної здатності окремих питань.

Статистичний аналіз проводився в середовищі мови програмування R (версія 4.4.1). Вибірка зважувалася для всіх статистичних процедур, крім багатогрупового КФА та GRM. Докладні результати представлено за посиланням: <https://www.rpubs.com/abova/populist-orientations-scale>.

ЕГА виявив високу щільність зв'язків між змінними та одновимірність шкали, що стало підставою для подальшого тестування факторних моделей.

За допомогою КФА протестовано три моделі:

- Однофакторна модель (χ^2 scaled = 163,747, df = 14, $p < 0,001$, robust RMSEA = 0,066 (90% довірчий інтервал (ДІ): 0,057; 0,075), robust CFI = 0,964, SRMR = 0,034, PNFI scaled = 0,654).
- Модифікована однофакторна модель з коваріацією залишків між індикаторами pm6 та pm7 (χ^2 scaled = 125,461, df = 13, $p < 0,001$, robust RMSEA = 0,061 (90% ДІ: 0,051; 0,070), robust CFI = 0,971, SRMR = 0,028, PNFI scaled = 0,610).
- Двофакторна модель (ідентичні показники допасованості з модифікованою однофакторною).

У двофакторній моделі перший фактор охоплює pm1–pm5 з високими навантаженнями (0,43–0,77). Другий фактор включає pm6 і pm7, для яких навантаження підвищуються (0,36 та 0,55 порівняно з 0,25 та 0,38 у модифікованій однофакторній моделі). Показник конвергентної валідності для першого фактора становить AVE = 0,45, а показник надійності (внутрішньої узгодженості) першої субшкали – ω_{cat} = 0,78. Проблемним моментом двофакторної моделі є недостатня конвергентна валідність другого фактора (AVE = 0,21) та низька надійність другої субшкали (ω_{cat} = 0,30). Другий фактор включає лише два індикатори, що зменшує надійність вимірювання порівняно з оптимальними для масових соціологічних опитувань трьома-чотирма індикаторами.

Модифікована однофакторна модель, попри дещо

нижчі показники надійності ($\omega_{cat} = 0,73$) та середньої виученої дисперсії ($AVE = 0,35$), є більш економним рішенням (рис. 1). Специфікація коваріації залишків між індикаторами pm6 та pm7 ($r = 0,11$, $p < 0,001$), що відображають моральний абсолютизм у політичній діяльності, ефективніше враховує їхню спільну дисперсію, ніж виокремлення додаткового фактора. Модель з єдиною латентною змінною спрощує інтерпретацію та подальший аналіз даних.

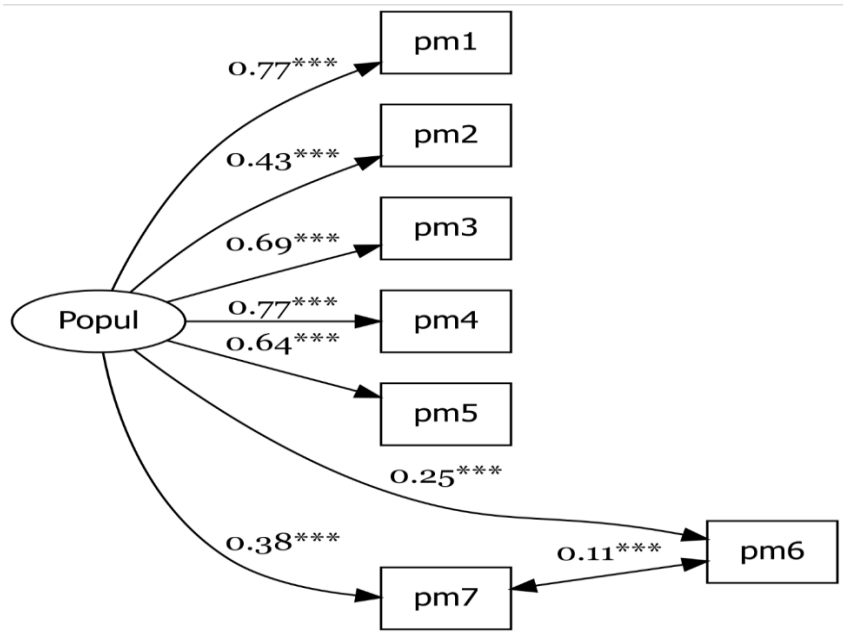

Рис. 1. Модифікована однофакторна модель шкали популістських орієнтацій

Результати багатогрупового КФА підтверджують конфігураційну, метричну та скалярну інваріантність

вимірювальної моделі за статтю, що дозволяє коректно порівнювати як кореляції, так і латентні середні між групою чоловіків та жінок. Жодна з різниць scaled CFI не перевищує -0,01 (найбільша зміна становить -0,005), а значення scaled RMSEA послідовно зменшувалися.

Подальший аналіз із використанням IRT показав, що одновимірна GRM добре відповідала даним: RMSEA = 0,053 (95% ДІ: 0,046–0,060), SRMSR (0,0437), TLI (0,970) та CFI (0,980). Аналіз показників якості пунктів у моделі демонструє, що значення RMSEA для кожного пункту є дуже низькими (менш як 0,03), що свідчить про хороше узгодження моделі з даними.

Пункти pm1, pm3, pm4 та pm5 виявляють високу дискримінацію та логічно зростаючу послідовність порогів, що забезпечує надійну диференціацію респондентів. Своєю чергою пункти pm2 та pm7 мають нижчу дискримінацію, що зменшує їх здатність розрізняти суб'єктів. Особливо примітним є пункт pm6, який характеризується дуже низьким значенням дискримінації поряд з екстремально високими пороговими значеннями, що вказує на його обмежену інформативність для широкої популяції.

Висновки. У цьому дослідженні представлено результати аналізу даних, отриманих за допомогою методики вимірювання популістських орієнтацій (автор – О. Резнік). Модифіковане однофакторне рішення виявило суттєві переваги щодо практичного застосування та інтерпретації результатів. Воно забезпечує цілісніший вимірювальний конструкт і вищу надійність порівняно з двофакторною моделлю. Додатковою перевагою модифікованої однофакторної моделі є її інваріантність за

статтю, що підтверджує універсальність застосування.

Результати аналізу одновимірної моделі в межах IRT засвідчили, що загальна відповідність моделі даним є хорошою. Більшість пунктів шкали продемонстрували задовільну психометричну якість. Проте деякі твердження потребують перегляду чи уточнення формулювань для підвищення їхньої дискримінативної здатності та інформативності в контексті вимірювання популістських орієнтацій.

На основі проведеного аналізу можна сформулювати такі рекомендації щодо подальшого використання та вдосконалення інструменту: створення скороченої версії шкали з фокусом на найбільш валідних індикаторах (rm1, rm3, rm4, rm5), що забезпечить економічність вимірювання без суттєвої втрати інформативності; розширення методики через розроблення додаткових індикаторів для посилення потенційного другого фактору, зокрема через поглиблення та конкретизацію змінних rm6 та rm7, які стосуються категоричного протиставлення принципів та прагматизму; удосконалення формулювань тверджень для підвищення їхньої інформативності та чіткості сприйняття респондентами.

З огляду на вищезазначене, у подальших соціологічних опитуваннях рекомендовано використовувати одновимірну модель як валідний та практичний інструмент вимірювання популістських орієнтацій в українському суспільстві, з можливістю її подальшої оптимізації відповідно до специфіки дослідницьких завдань та соціально-політичного контексту.

Література

1. Резнік, О. (2024). Популістські орієнтації українців за умов воєнного стану та обмеження політичного життя. В О. Резнік (Ред.), Популістські орієнтації в українському суспільстві (с. 116-134). Інститут соціології НАН України.

**Ганна Громова.
Стандартизація тесту
«Шкала інтолерантності до невизначеності»
Н. Карлетона: основні статистичні
характеристики**

Інститут соціальної та політичної психології НАПН
України

ORCID: <https://orcid.org/ORCID ID 0000-0002-6547-339X/>

© Ганна Громова, березень 2025.

У сучасному світі, де соціально-психологічні виклики зростають через швидкі зміни у соціальному середовищі та глобальні кризи, дослідження особистісних характеристик та механізмів адаптації набуває особливої актуальності. Попередні результати адаптації та валідизації тесту «Шкала інтолерантності до невизначеності» Н. Карлетона (Громова, 2021) свідчать про його потенціал для виявлення особливостей сприйняття та регуляції емоцій у відповідь на невизначеність. Впродовж кількох років було продовжено збір даних щодо використання опитувальника на різних вибірках. Узагальнення та систематизація наявної бази даних дозволяє почати процес стандартизації тесту, тобто визначити норми, що характерні для українській вибірці.

Процес зведення та аналізу даних ще триває, але обсяг вибірки ($n=1756$) вже дозволяє побачити певні тенденції. Середній вік респондентів склав 30,4 ($SD=13,6$, $\min=17$, $\max=77$), 74.4% жінок, 25.5% - чоловіки. Коефіцієнт α -Кронбаха дорівнює 0.87 для загальної шкали, 0.81 для прогностичної тривоги та 0.79 для шкали гнітючої

тривоги. Факторна структура відповідає отриманій раніше на етапі адаптації та валідазації та є бі-факторною.

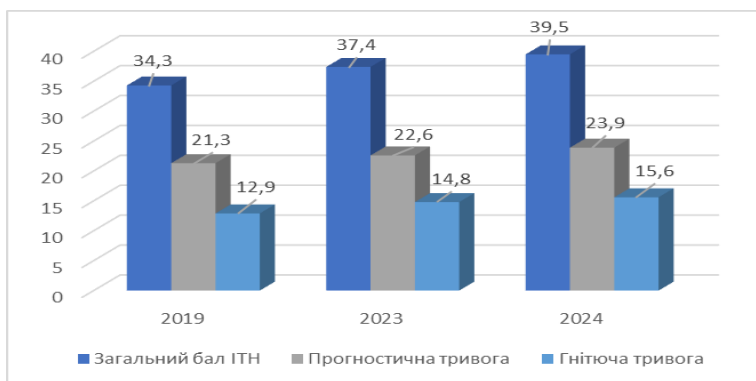
Вікові середні значення виглядають наступним чином. Респонденти були розділені за віком на чотири підгрупи: молодь – 17-25 років, дорослі – 25-40 років, зрілі дорослі – 41-59 років та літні – 60-90 років. У результаті порівняльного аналізу середніх значень виявлено відмінності тільки між підгрупами молоді та зрілих дорослих і літніх респондентів за шкалою гнітючої тривоги. У молоді ці значення вище ($t(1338) = 0.8, p = 0.01$). За загальний балом та за шкалою прогностичної тривоги немає відмінностей між групами. Оскільки шкала гнітючої тривоги відображує вміння емоційно себе регулювати у ситуаціях невизначеності або несподіванок, ця відмінність може свідчити про більшу впевненість у собі та свої здатності реагувати на невизначеність, яка розвивається з роками. Іншою причиною може бути те, що з віком усе менша кількість подій дійсно є несподіваними і застає зненацька, вибудовується стратегія реагування на невизначеність навіть за умови, що людина, як і раніше, її не любить і вважає скоріш загрозою, ніж можливістю. Звісно, триваючий військовий стан в країні та захмарна невизначеність об'єктивно великою мірою турбує молодь, що також може відображатися у значеннях шкали гнітючої тривоги.

За загальним балом ($t(1751) = 4.5, p < 0.001$) та за шкалами прогностичної ($t(1751) = 4.5, p = 0.001$) та гнітючої ($t(1751) = 0.8, p < 0.001$) тривоги середні значення мають значущі відмінності у чоловіків та жінок. У жінок значення середніх балів вищі, що відрізняється від світової статистики за тестом, де, зазвичай, немає відмінностей у

ставленні до невизначеності між чоловіками та жінками .

Середні значення за шкалами, згідно даних, що були отримані у різні роки (збір даних відбувався о 2019, 2023, 2024 рр.) можна подивитися на Графіку 1. Помітно, що середні значення за усіма шкалами та загальним балом зростали, починаючи від 2019 до 2024 рр.

Такий поступовий зсув середніх значень призвів до того, що процентильний ранг загального балу за шкалою інтолерантності до невизначеності для середнього рівня ІТН на сьогодні відповідає значенням 35-43 балів, тоді як до початку пандемії це були значення 29-39 балів. Така сама тенденція спостерігається і для шкал гнітючої та прогностичної тривоги.

Графік 1 Середні значення за шкалами та загальним балом у різні роки

У підсумку, попередні результати аналізу даних свідчать про поступовий зсув середніх значень за шкалами інтолерантності до невизначеності, що відображається у зміні процентильних норм у порівнянні з періодом до пандемії. Виявлені гендерні та вікові відмінності, зокрема

підвищені показники у жінок та молоді, відкривають нові перспективи для подальшого дослідження психологічних механізмів адаптації у контексті сучасних викликів, зокрема, ситуації воєнного стану. Проведений аналіз формує базу для подальшої стандартизації тесту з метою розробки нормативів, які будуть релевантними для української вибірки.

Література

1. Громова Г.М. (2021) Інструменти вимірювання толерантності до невизначеності. Адаптація тесту «Шкала інтолерантності до невизначеності» Н. Карлетона. Наукові студії із соціальної та політичної психології, 47(50), 115-130. DOI: [https://doi.org/10.33120/ssj.vi47\(50\).217](https://doi.org/10.33120/ssj.vi47(50).217)

Зарубін Ілля. Аналіз засобів контролю систематичної похибки, пов'язаної з неуважним та незалученим стилем відповідей у соціальних дослідженнях

Кафедра експериментальної та прикладної психології,
КНУ імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0623-840X/>

© Зарубін Ілля, березень 2025.

Постановка проблеми. У сучасних соціальних дослідженнях аналіз відповідей респондентів на предмет викидів часто базується виключно на описових статистиках змінних. Найбільш нетипові спостереження видаляються на основі експлораторного дескриптивного аналізу, внаслідок дослідження одновимірних, двовимірних та мультимірних розподілів змінних, що мали місце у дослідженні.

В той же час, ціле спостереження може бути невалідним внаслідок наявності систематичних похибок у наданні відповідей респондентом. Часто це пов'язано із мотивацією окремого респондента, яка є небажаною для дослідника. Поміж іншого, це також являється наслідком індивідуального стилю надання відповідей на питання. Це може бути позитивне і негативне керування враженнями, такі особливості стилів надання відповідей як згущення або концентрація відповідей, схильність до згоди, дисимуляція, тощо (Choi & Pak, 2004).

Однією з таких похибок є неуважний та незалучений стиль надання відповідей (Insufficient Effort Responding, IER), що проявляється у формі довільного або

шаблонного вибору альтернатив без свідомого опрацювання змісту питань. Дані тези мають на меті висвітлити сучасні засоби виявлення спостережень, заражених цим стилем відповіді, і описати можливі комплекси діагностики, які поєднують в собі позитивні сторони різних наявних засобів діагностики явища IER.

Якщо б респонденти з такою мотивацією відповідали випадковим чином (як до якогось моменту було прийнято вважати), проблему можна було б вирішити виключно шляхом оцінки індивідуальної надійності відповідей. Проте проведені емпіричні дослідження такої систематичної похибки засвідчують значну варіативність патернів неуважного відповідання, що потребує розробки комплексної методології для ідентифікації таких відповідей та їх корекції (Huang et al., 2012).

Наявні методи та підходи до виявлення IER

- Huang (2011) виділяє чотири основні підходи до виявлення недостатнього зусилля у наданні відповідей:
- Infrequency Approach («Неочікувана відповідь»): Включає питання, на які очікується однозначна відповідь. Відхилення від передбачуваної відповіді може свідчити про невалідність даних.
- Inconsistency Approach («Не узгоджені відповіді»: Передбачає перевірку узгодженості відповідей респондента на схожі питання. Ця узгодженість може бути як внутрішньоіндивідуальною, так і оціненою відносно загальної вибірки значень по питанням. З цієї метою дослідниками використовуються наступні метрики:
- Mahalanobis Distance – статистичний метод, що використовується для виявлення багатовимірних статистичних викидів у вибірці. Він розраховується на основі відстані

кожного спостереження від центроїду багатовимірного розподілу з урахуванням коваріаційної структури даних. Чим більша відстань Махаланобіса, тим вища ймовірність, що відповідь є аномальною. Втім, аномальною вона лишається саме на статистичному рівні, і причин цієї аномальності набагато більше, ніж нестача мотивації респондента. Тому, цю метрику слід розглядати у поєднанні з іншими для інтерпретації в ключі IER (Insufficient Effort Responding).

- Polytomous Guttman Errors – метод оцінки відповідності відповідей респондента ієрархічній складності тверджень. Виявляє нелогічні патерни відповідей у тестах та шкалах, де твердження мають певний порядок за складністю. “Складність” в межах шкал Лікерта і їм подібних визначається як середнє значення балів вибірки за шкалою. Таким чином, якщо у пункта вибіркоче середнє значення вище за таке у іншого, це буде означати, що більшості респондентів з ним легше погодитись, ніж з іншим. Якщо ж окремо взятий респондент порушить цю тенденцію (не погодиться із першим згаданим пунктом і погодиться із другим), то йому буде нарахована одна помилка Гуттмана. Після цього, дослідник може порівнювати кількість помилок Гуттмана між респондентами і виділити найбільш високі показники.
- Person-Total Correlation – аналіз узгодженості відповідей респондента із загальними тенденціями вибірки. Визначається шляхом кореляції відповідей окремого респондента з середніми значеннями вибірки, що допомагає виявити відхилення від типових патернів відповідей. Фактично, являється ще одним засобом встановити «нетиповість» відповідей респондента відносно загальної

вибірки, але сам по собі не вказує на IER окремо взятої людини.

- Resampled Individual Reliability – метод оцінки внутрішньоіндивідуальної надійності відповідей, який застосовує велику кількість симуляції (bootstrapping) для визначення стійкості кореляцій між різними парами відповідей на пункти шкали. Це дозволяє отримати більш точну оцінку рівня відповідності між схожими пунктами опитувальника. Спрощеним варіантом цієї процедури являється odd-even consistency, в межах якої відповіді респондента на парні пункти шкали корелюються з непарними.
- Inter-item Standard Deviation – оцінка варіативності відповіді респондента навколо середнього значення по пунктах в межах однієї шкали. Чим більша – тим вищий у дослідника ступінь підозр стосовно зараженості окремої відповіді IER. Чим ця варіативність менша – тим більшою мірою дослідник може вважати відповіді узгодженими і усвідомленими. Особливо добре показує себе за наявності психометричних/семантичних антонімів, про які буде згадано далі.

Окремо, з точки зору емпіричних інструментів виявлення і контролю IER, варто приділити увагу процедурам додання в опитування психометричних та семантичних синонімів та антонімів. Таким чином, дослідником усвідомлено створюється максимально подібний або зворотній за формою та/або навантаженням додатковий пункт до вже існуючого. Зазвичай, створюється серія подібних пунктів, після чого підраховуються кореляції між наявними відповідями респондента за пунктами-антонімами та пунктами-

синонімами.

В ситуації, коли психометричних/семантичних антонімів та синонімів небагато, досвід підказує, що варто дивитись на конкретні відмінності у наданих відповідях за цими пунктами, на сиру різницю у нарахованих балах. Якщо кореляція рахується по двом-трьом парам пунктів, її результати можуть не дати достатнього розуміння щодо узгодженості відповідей окремо взятого учасника дослідження. Моя власна пропозиція – встановити точку відсічі у допустимій різниці в балах, яка буде теоретично обґрунтована у відповідності із змістовним навантаженням пунктів. Наприклад, якщо досліднику потрібно працювати із 5-бальною шкалою Лікерта, то різниця в 1 бал у таких відповідях, може, і не викличе суттєвих підозр стосовно уважності респондента. З іншого боку, різниця в 2 бали означатиме, що людина надає якісно іншу відповідь (тобто, відповідь, яка явно змінює своє забарвлення: від позитивного до нейтрального, від дещо позитивного – до дещо негативного, тощо), що може стати причиною для виключення спостереження з аналізу.

Pattern Approach («Підозрілі патерни відповідей»): складається з аналізу повторюваності відповідей, Long-String Analysis, що виявляє респондентів, які обирають одну й ту саму відповідь в серії питань. В цьому підході, у кожного респондента вираховується найдовша послідовна серія відповідей, в яких була обрана одна і та сама альтернатива. Таким чином дослідник намагається виявити тенденцію до неуважних відповідей, в яких учасник дослідження «прокладає» один і той саме варіант для зменшення витрат своїх зусиль. Хоча безвідносно

точку відсічі в даному методі дуже складно виділити, цю метрику можна використовувати у порівнянні респондентів між собою (виділити «найбільш» підозрілих, співставити із іншими наявними метриками, тощо).

Response Time Approach («Занадто швидко!»): Аналіз часу відповіді, де надто швидкі відповіді можуть сигналізувати про недостатню залученість респондента (Curran, 2016). Справді, даний спосіб є одним із найпрозоріших з точки зору зв'язку із нестачею мотивації проходити дослідження: якщо людина не залучена в опитування, вона, найімовірніше, буде намагатись пройти його якомога швидше. Curran рекомендує досить консервативну (на його думку) точку відсічі для швидкості відповіді на питання – відповідь протягом 1 секунди або швидше. Лишається проблемним питання операціоналізації часу відповіді на одне питання в онлайн-опитуваннях. Якщо кожне питання надається респонденту окремо, то цим проміжком буде час між призначенням питання та відправкою відповіді людиною. Якщо на екрані презентується одразу декілька питань (як в гугл-формі), складність виокремлення часу проходження кожного окремого питання збільшується в рази.

3. Вплив IER на психометричні оцінки. Важливим є розмежування впливу цих методів на психометричні показники шкал, оскільки деякі з них можуть штучно підвищувати узгодженість шкал через механізми, не пов'язані з властивостями вимірюваного конструкту. Емпіричні дані (Huang et al., 2012) свідчать, що виключення відповідей, пов'язаних з IER, загалом покращує структурні показники шкал особистісних опитувальників, проте в окремих випадках це може

призводити і до спотворення валідності конструкту. Зокрема, нестача або повна відсутність обернених питань у шкалах може призвести до ситуації, коли однотипні відповіді, зумовлені IER, підвищують альфа-коефіцієнт надійності, хоча насправді є систематичною похибкою. Змінюються факторні навантаження, і навіть факторні структури конструктів можуть зазнавати викривлень: у деяких випадках вплив IER може спричинити появу додаткових факторів, що не відповідають реальній структурі конструктів (вони зникають, якщо відповіді, заражені IER, видаляються).

4. Взаємозв'язок між різними видами операціоналізації IER та їхні зовнішні зв'язки. Аналіз наявної літератури свідчить про найтісніший взаємозв'язок між такими метриками IER, як психометричні антоніми/синоніми, індивідуальна надійність відповідей та час проходження опитування. Натомість самозвітна неуважність та long-string патерни демонструють значно слабші зв'язки з іншими індикаторами IER. Остання знахідка є більш, ніж очікуваною, адже високі показники за long-string analysis означають нестачу варіативності у відповідях респондента (на основі чого формується підозра про його неуважність)

5. Перспективи вирішення проблеми IER. Оптимальним рішенням є використання комплексу різних метрик для виявлення IER та формування критеріїв прийняття рішень на основі факту одночасного виявлення декількох потенційних індикаторів IER. Втім, як західній, так і українській психометричній науці необхідні подальші емпіричні дослідження для встановлення стандартних порогових значень та вивчення взаємозв'язків

між різними методами контролю IER, оскільки навіть приблизні нормативні значення по ним все ще є предметом дискусій.

Додатково варто розглянути підходи до запобігання IER, зокрема, використання попереджувальних інструкцій для респондентів (Huang et al., 2012). Водночас, такий підхід може спричинити зворотний ефект, підвищуючи когнітивну пильність учасників опитування, що може призводити до іншого типу упередженості у відповідях.

Література

1. Choi, B. C., & Pak, A. W. (2004). A catalog of biases in questionnaires. *Preventing Chronic Disease*, 2(1), A13.
2. Curran, P. G. (2016). Methods for the detection of carelessly invalid responses in survey data. *Journal of Experimental Social Psychology*, 66, 4–19.
3. Huang, J. L., Curran, P. G., Keeney, J., Poposki, E. M., & DeShon, R. P. (2012). Detecting and deterring insufficient effort responding to surveys. *Journal of Business and Psychology*, 27, 99–114.

Варвара Ісаєва.
Використання IRT моделей за відсутності
контексту питань

Behavior Technician, VIA Centers for
Neurodevelopment

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2202-1122>

© Варвара Ісаєва, березень 2025.

Вступ. Працюючи з великими обсягами даних, Item Response Theory (IRT) моделі допомагають виявити якість шкал оцінки, від яких залежить валідність та надійність результатів дослідження. Складність аналізу зростає, коли контекст питань невідомий, або якщо деякі питання відсутні та загублені. Використовуючи IRT моделі, можна легко оцінити валідність дослідження, не посилаючись на контекст шкал оцінювання. IRT є широко застосованим підходом у психометрії, освітніх вимірюваннях та тестуванні. На цьому виступі, я хочу показати, як можна використовувати IRT моделі, коли: 1. Контекст питань відсутній та 2. Як обробляти пропущені або загублені відповіді при відсутності контексту запитань.

Структура доповіді:

1. IRT - Математичні моделі, які вимірюють співвідношення між латентними характеристиками респондента (спроможність, майстерність і т.д.) та їх відповідями в опитуваннях або тестах. IRT моделі мають відповідати трьом головним категоріям: 1. Постульований чисельно масштабований фундаментальний фактор, 2. Складність кожного запитання, 3. Дискримінативна здатність кожного запитання (@Se2018). IRT моделі мають наступні переваги: 1. Модель дозволяє вимірювати окремі

пункти через здатність моделей диференціювати респондентів по шкалі, 2. Підрахунок результатів респондентів не містить упередженості, якщо деякі відповіді відсутні або є непридатними, 3. Модель не залежить від упереджень самого дослідника, посилянь на інші джерела або від інших змінних, що робить її стабільною (@Se2018).

2. Одним з найбільших випробувань при аналізі шкал при відсутності контексту є обробка “пустих” або відсутніх відповідей респондентів. У статті @Ro2010, вказується на різні підходи щодо аналізу загублених відповідей, а саме: 1. Видалення загублених або “пустих” відповідей, 2. Врахування загублених відповідей і створення окремих моделей для вимірювання валідності за допомогою IRT, 3. Ігнорування відсутніх відповідей.

3. На прикладі роботи під назвою “Finding a Needle in a Haystack: Exploratory Psychometric Analysis of Healthcare Aptitude Test Data” (@Is2022), можна на практиці побачити, що IRT моделі стали вирішальним фактором, який вказав на відсутність валідності у опитуванні, яке за обсягом містило 145 питань та залучило приблизно 14000 респондентів. За допомогою коду в R, можна буде детально зрозуміти процес обробки великого обсягу даних з IRT, а також побачити, як саме групувалися питання задля облегшеного процесу обробки даних.

4. IRT моделі є корисним інструментом для обробки великого обсягу даних, а також для можливого використання у “подвійно-сліпих” дослідженнях. Цей метод аналізу можна використовувати також задля запобігання упереджень та надмірних маніпулювань у дослідженнях.

Література

1. Isaieva , V., Heinkel , C., & Wang, S. (2022, April). Finding a Needle in a Haystack: Exploratory Psychometric Analysis of Healthcare Aptitude Test Data.
2. Kline, A., & Luo, Y. (2023). IRTCI: Item Response Theory for Categorical Imputation. ArXiv.org.
<https://arxiv.org/abs/2302.04165>
3. Rose, N., von Davier, M., & Xu, X. (2010). MODELING NONIGNORABLE MISSING DATA WITH ITEM RESPONSE THEORY (IRT). ETS Research Report Series, 2010(1), i–53.
<https://doi.org/10.1002/j.2333-8504.2010.tb02218.x>
4. Sedransk, N. (2018). About item response theory models and how they work. Journal of Transportation Management, 29(1), 35–44. <https://doi.org/10.22237/jotm/1530446640>

Павлюк Марія, Корнієнко Вікторія. Вплив батьківсько-дитячих відносин на самооцінку дітей дошкільного віку

Павлюк Марія Михайлівна - доктор психологічних наук, професор, Міжрегіональна Академія Управління Персоналом, м. Київ, Україна

Корнієнко Вікторія Станіславівна - студентка кафедри психології, Міжрегіональна Академія Управління Персоналом, м. Київ, Україна

© Павлюк Марія, Корнієнко Вікторія, березень 2025.

Вступ. Самооцінка є однією з центральних складових психічного розвитку особистості, яка визначає ставлення людини до самої себе, впевненість у своїх можливостях та вміння взаємодіяти із соціальним середовищем. Дошкільний вік є важливим періодом у формуванні самооцінки, оскільки саме в цей час дитина починає усвідомлювати власну унікальність, порівнювати себе з іншими і отримувати перші уявлення про свої сильні та слабкі сторони. Це базові основи, які впливають на всі аспекти її майбутнього розвитку.

Одним із головних чинників, що формують самооцінку дитини, є сімейне середовище, зокрема, взаємини з батьками. Батьки виступають першими авторитетами для дитини, їхня оцінка, ставлення, стиль виховання та емоційна підтримка мають вирішальний вплив на формування її уявлення про себе. Саме батьки стають дзеркалом, через яке дитина пізнає свою значущість, цінність і здатність досягати успіху.

Актуальність теми обумовлена зростаючою увагою до проблеми психічного здоров'я дітей та необхідністю

створення умов для гармонійного розвитку особистості. Проблема взаємозв'язку між стилями батьківського виховання і самооцінкою дітей дошкільного віку є важливою для психологічної науки та практики. Аналіз існуючих досліджень свідчить, що недоліки у дитячо-батьківських відносинах, зокрема жорсткий контроль, критика чи, навпаки, байдужість, можуть призводити до формування заниженої або нестабільної самооцінки. У той же час, демократичний стиль виховання, теплі емоційні стосунки та підтримка сприяють формуванню позитивного ставлення до себе.

Ціль роботи. За допомогою емпіричного дослідження виявити вплив батьківсько-дитячих відносин на самооцінку дітей дошкільного віку та розробити корекційно-розвивальну програму, спрямовану на підвищення рівня самооцінки дошкільнят.

Матеріали та методи. У дослідженні взяли участь 50 сімей із дітьми дошкільного віку (від 4 до 6 років), які проживають у міському середовищі. Для оцінки самооцінки дітей використовувались наступні методики: методика «Сходи самооцінки» (Є.В. Аркін), методика «Малюнок людини» (Goodenough), методика Дембо-Рубінштейна. Для оцінки стилю дитячо-батьківських відносин було використано такі методики: тест-опитувальник батьківського ставлення А. Варга, В. Століна, анкетування для батьків, спостереження за дітьми, інтерв'ювання батьків.

Результати та обговорення. Аналізуючи отримані результати дослідження можна відзначити, що у більшості дітей (50%), а саме у 25, середній рівень самооцінки. Для них характерні впевненість в собі, майже

всім дітям із середнім рівнем самооцінки властива спокійна поведінка, більшість з них не конфліктні, доброзичливі. Високим рівнем самооцінки володіють 20 (40%) дітей, для них характерна впевнена поведінка. З низьким рівнем самооцінки 5 дітей (10%), для них властива сором'язливість, замкнутість.

Аналізуючи стиль дитячо-батьківських відносин у опитаній групі батьків переважає тип батьківського відношення «прийняття – відкидання» (рівень емоційної підтримки або відторгнення дитини) (50%). Ці батьки відчують себе єдиним цілим з дитиною, захищаючи його від труднощів і неприємностей в житті. Батьки приймають дитину цілком, прагнуть до задоволення всіх його потреб, наслідком такої гіперопіки і безмежної любові є завищений рівень самооцінки дитини.

Тип батьківського ставлення «кооперація» (готовність батьків до співпраці з дитиною) виявлено у 25% батьків. Для даної групи батьків характерно те, що вони проявляють щирий інтерес до того, що цікавить дитину, високо оцінюють здібності дитини, заохочують самостійність і ініціативу, намагаються бути на рівних з дитиною.

При поєднанні форм взаємини з дитиною в сім'ї «кооперація» і «прийняття-відкидання», у дитини формується завищений і адекватний рівень самооцінки.

Тип батьківського ставлення «симбіоз» (прагнення батьків до надмірної близькості) виявлено у 25% батьків. Ця категорія батьків не встановлює психологічну дистанцію між собою і дитиною, намагається завжди бути ближче до дитини, задовольняти його основні розумні потреби [58]. Наслідком даного типу може бути

занижений рівень самооцінки дитини, але за умови, що відношення обох батьків матимуть схожий негативно спрямований тип батьківського ставлення до дитини.

Тип батьківського ставлення «авторитарна гіперсоціалізація» і «маленький невдаха» (уявлення батьків про дитину як про слабку, безпорадну особистість) не зустрічається в даній групі батьків (0%). Це означає, що невдачі дитини дорослий вважає випадковими і вірить в нього.

Таким чином, сприятливою умовою розвитку позитивної самооцінки можна вважати емоційну залученість батьків у життя дитини, щоб забезпечити належну присутність, однак і розвитку його самостійності одночасно.

На основі дослідження було розроблено корекційно-розвивальну програму, спрямовану на підвищення рівня самооцінки дошкільнят.

Програма була спрямована на формування у дітей старшого дошкільного віку позитивного уявлення про себе, розвиток впевненості в собі через ігрові та творчі активності. Було проведено 8 занять, по 30–40 хвилин кожне, 1–2 рази на тиждень.

Ефективні методи, котрі були включені у програму:

- Спільне коло – вправи на самопрезентацію, обговорення позитивних якостей кожного. Наприклад, гра «Комплімент колу»: кожна дитина каже щось добре про сусіда праворуч.
- Казкотерапія – використання терапевтичних казок для формування позитивного ставлення до себе. Наприклад, читаємо казку про зайчика, який боявся щось зробити. а діти пропонують свої варіанти вирішення ситуацій.

- Групові творчі завдання – створення спільних малюнків або аплікацій, що підкреслюють цінність кожної дитини. Наприклад, малюнок «Я і мій світ»: діти малюють себе та те, що вони люблять робити.

Серед результатів корекційно-розвивальної програми можна виділити: покращення емоційної стійкості дошкільнят; формування позитивного образу «Я»; розвиток комунікативних навичок; зменшення проявів тривожності та страхів; підвищення активності та ініціативності.

Програма також показала позитивний вплив для вихователів та батьків. Вихователі відзначили покращення атмосфери у групах: діти стали більш привітними, охочими до співпраці. Батьки помітили, що діти стали частіше демонструвати впевненість у своїх силах та спокійніше реагувати на невдачі.

Висновки. Дослідження довело, що збалансований підхід до виховання, який включає підтримку, любов і водночас чіткі межі, сприятиме формуванню адекватної самооцінки у дитини та її гармонійному розвитку.

Розроблена корекційно-розвивальна програма показала, що підвищення самооцінки у дошкільнят є можливим через комплексну роботу, що включає участь дітей, вихователів та батьків. Найефективнішими виявились методи, які поєднують творчість, гру та емоційну підтримку. Для довготривалого ефекту рекомендується й надалі впроваджувати інтерактивні методи та проводити регулярні заняття. Батькам необхідно підтримувати досягнення програми вдома, демонструючи любов, прийняття та позитивне підкріплення досягнень дітей.

Ларіна Тетяна.
Розуміння українцями екологічної та
епідемічної ситуації як фактору збереження
здорового способу життя під час війни:
статистична перевірка гіпотези

Старший науковий співробітник відділу соціальної психології особистості Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8975-3348/>

© Ларіна Тетяна Олексіївна, березень 2025.

Вступ. Умови в яких, на сьогодні перебуває українське суспільство є екстремальними та емоційно напруженими. Це потребує від людини швидкої адаптації та рефокусування на базових життєвих цінностях. На перший план виходить збереження себе як фізично так і психологічно задля зміцнення здатності чинити опір як актуальним воєнним загрозам так і потенційним екологічним та епідемічним.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні яке місце у стратегії збереження/відновлення здоров'я українців під час війни займає фактор екологічної та епідемічної ситуації.

Гіпотеза дослідження: увага до такого фактору збереження/відновлення здорового способу життя українців під час війни як екологічна та епідемічна ситуація проявляється у звичних формах турботи про власне здоров'я та має відмінності серед соціодемографічних характеристик.

Методи дослідження. Для досягнення мети

дослідження ми використовували опитувальник «Здоровий спосіб життя українців під час війни» (Дворник та ін., 2024). Для перевірки гіпотези дослідження було застосовано критерій узгодженості Пірсона, критерій згоди χ^2 (хі-квадрат), статистичний непараметричний метод для номінальних шкал. Вибірку дослідження склали 6042 респонденти (60% чоловіків та 40% жінок), середній вік 37,9 років (від 16 до 77 років). Збір даних проводився за допомогою Google Forms (кінець 2023 — початок 2024 року).

Результати. Майже для третини респондентів (29,46%), екологічна та епідемічна ситуація, разом із іншими факторами є важливим чинником збереження/відновлення здорового способу життя під час війни. За умовами дослідження серед запропонованого переліку з восьми сформульованих відповідей щодо факторів здорового способу життя (на основі множинного вибору) пропонувалося обрати не більше 3-х варіантів.

Серед тих, хто зазначає екологічну та епідемічну ситуацію як фактор здорового способу життя частіше зустрічаються особи, які фокусуються на формуванні нових звичок для покращення здоров'я і добробуту (30,5%) або використовують різні форми турботи про здоровий спосіб життя в умовах війни, такі як відмова від шкідливих звичок; дотримання вже існуючих, знайомих звичок, корисних для здоров'я; формування нових звичок для покращення здоров'я і добробуту (35,1%) (таб. 1).

Серед соціодемографічних характеристик статистично значущі відмінності щодо врахування екологічної та епідемічної ситуації як фактору ЗСЖ під час війни виявлено для статі, віку, галузі зайнятості та освіти.

Таблиця 1. Таблиця узгодженості між екологічною та епідемічною ситуацією та звичними формами турботи про ЗСЖ під час війни.

Показники ЗСЖ		Екологічна та епідемічна ситуація як фактор ЗСЖ під час війни	
		так	ні
На чому б Ви фокусувалися, турбуючись про здоровий спосіб життя в сучасних умовах?	відмова від шкідливих звичок	24,7%	75,3%
	дотримання вже існуючих, знайомих звичок, корисних для здоров'я	22,7%	77,3%
	формування нових звичок для покращення здоров'я і добробуту	30,5%	69,5%
	усе перелічене	35,1%	64,9%
Критерій згоди		Хі квадрат = 78,042, ст. св. 6, $p < 0,001$	

Жінки частіше вказують на важливість фактору екологічної та епідемічної ситуації у збереженні/дотриманні ЗСЖ під час війни (31,4%), відповідно чоловіки частіше ігнорують впливовість цього фактору на здоровий спосіб життя (71,8%). Юнаки, молоді люди до 40 років частіше приділяють увагу фактору екологічної та епідемічної ситуації а ніж більш старші люди. Представники соціальних та поведінкових наук (31,5%), ті хто займається організаційною та управлінською роботою (36,8%), працюють у сфері цивільної безпеки (30,7%) частіше зважають на фактор екологічної та епідемічної ситуації при збереженні/дотриманні ЗСЖ в умовах війни. Респонденти з повною вищою освітою (32,4%), порівняно з іншими категоріями частіше враховують екологічну та епідемічну ситуацію у вибудовуванні стратегії турботи про здоровий

спосіб життя (таб. 2).

Таблиця 2. Таблиця узгодженості між екологічною та епідемічною ситуацією та соціодемографічними показниками.

Соціодемографічні показники		Екологічна та епідемічна ситуація як фактор ЗСЖ під час війни	
		так	ні
Стать	чоловіки	28,2%	71,8%
	жінки	31,4%	68,6%
Критерій згоди		Хі квадрат = 7,679, ст. св. 2, $p < 0,05$	
Вік	від 10 до 19 років	32,1%	67,9%
	від 20 до 29 років	30,8%	69,2%
	від 30 до 39 років	32,2%	67,8%
	від 40 до 49 років	26,7%	73,3%
	від 50 до 59 років	26,4%	73,6%
	від 60 до 69 років	23,3%	76,7%
	від 70 років та більше	27,3%	72,7%
Критерій згоди		Хі квадрат = 21,117, ст. св. 6, $p < 0,05$	
Галузі зайнятості	ручна та робітничо-технічна праця	26,1%	73,9%
	природнича галузь	22,3%	77,7%
	інформаційні технології, інженерія	26,6%	73,4%
	соціальні та поведінкові науки	31,5%	68,5%
	культура і мистецтво	16,7%	83,3%
	організаційна та управлінська робота	36,8%	63,2%
	військова служба	19,2%	80,8%
	цивільна безпека	30,7%	69,3%
Критерій згоди		Хі квадрат = 41,321, ст. св. 8, $p < 0,001$	
Освіта	неповна середня	24,8%	75,2%
	повна середня	25,2%	74,8%
	незакінчена вища/середня спеціальна	28,2%	71,8%
	повна вища	32,4%	67,6%
	науковий ступень	19,5%	80,5%

Отримані результати дають підстави вважати, що фокусування на епідемічних та екологічних ситуаціях як фактору здорового способу життя під час війни може сприяти формуванню нових звичок для покращення здоров'я і добробуту, а також більше спонукати до відмови від шкідливих звичок й дотримання вже існуючих, знайомих звичок, корисних для здоров'я. Також можна вважати, що молоді жінки з вищою освітою більшою мірою здатні бачити ресурс для збереження/дотримання ЗДЖ в умовах війни у епідемічної та екологічної ситуації.

Висновки. Проведений нами пошуковий аналіз зав'язків між стратегіями збереження/відновлення здоров'я українців під час війни та фактором екологічної та епідемічної ситуації демонструє певний рівень готовності українців до зваженого ставлення до епідемічних та екологічних питань. Перспектива подальших досліджень полягає у поглибленому дослідженні особливостей промоції когнітивних аспектів психологічної готовності до протидії екологічним та епідемічним загрозам здоров'ю людини.

Література

1. Дворник, М., Лазоренко, Б., Ларіна, Т., Громова, Г., Погорільська, Н., Савінов, В., Гундєртайло, Ю. (2024). Здоровий спосіб життя українців під час війни: первинний аналіз даних опитування. Психологічні перспективи, 43, 80-102. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2024-43-dvo>

Лозинський Олег.
Психодіагностичні запитальники
«Ідеальний лідер» та «Сила та інноваційність
організаційної культури»

Керівник ГО «Львівський аналітичний дім», старший викладач кафедри практичної психології та педагогіки, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, кандидат психологічних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3435-5753>

webofscience:

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/HTM-2288-2023>

© Лозинський Олег, березень 2025.

Наявні закордонні методики не завжди здатні задовольнити потреби вітчизняних практичних психологів. Тому для розв'язання прикладних психологічних завдань слід розробляти нові психодіагностичні інструменти, докладати зусиль для перевірки і покращення їх якісних характеристик.

У 1997 р. було розроблено і перевірено проєктивний соціально-психологічний запитальник «Ідеальний лідер», який дає можливість досліджувати трансакну ідентичність респондентів, домінуючі їх соціальні очікування, референтні сценарії соціальної взаємодії, що суттєво впливають на вибір людьми партнерів, колективів, стилю керівництва. Проєктивність дослідницької процедури, а також анонімність тестування позитивно впливає на валідність методики «Ідеальний лідер». Досліджуваному пропонують із запропонованих характеристик вибрати ті, які, на її думку потрібні для «ідеального» лідера, бажаного «Іншого», з яких він творить образ значущого партнера,

висловлює власні побажання щодо його індивідуальних рис, соціальної поведінки, ціннісних пріоритетів. У результаті діагностики отримують числові значення 4-х шкал (сума яких складає 100%, відхилення до 8%): 1) шкала А-М – очікування підтримки та допомоги; 2) шкала А-В – очікування взаємодії з «харизматичною» особистістю; 3) шкала І-В – очікування змагальних стосунків; 4) шкала М-В – очікування рівноправності у взаємодії [3; 4; 5]. Вказаний діагностичний запитальник можна застосовувати в ході індивідуальних консультацій, під час роботи з подружніми парами (діагностика сімейних труднощів), для підбору оптимального стилю управління в колективах.

Методика «Сила та інноваційність організаційної культури» була розроблена у 2018 році. Запитальник містить 20 тверджень/запитань, на кожне з яких пропонуються дві відповіді. Відповіді 1 мають оцінку «0» балів і характеризують слабку організаційну культуру. Відповіді 2 мають оцінку «1» бал і характеризують сильну організаційну культуру. Конструктну валідність запитальника «Сила організаційної культури» перевірено методом кореляційного аналізу емпіричних результатів існуючими методиками, що діагностують суміжні соціально-психічні конструкти. Аналіз результатів дослідження виявив, що шкала «Індекс сили організаційної культури» має: негативну посередню кореляцію з шкалою «бюрократична культура» ($r=-0,49$; $p<0,05$); шкала «Індекс інноваційності організаційної культури» має посередню негативну кореляцію з шкалою «бюрократична культура» ($r=-0,51$; $p<0,05$).

У рамках дисертаційного дослідження («Психологічні

чинники інтолерантного ставлення громадян до корупції», 2011-2021) було розроблено і перевірено конструктну валідність, надійність, внутрішню узгодженість 8-ми психодіагностичних шкал: «Ставлення до побутової корупції»; «Ставлення до службової корупції»; «Ставлення до виборчої корупції»; «Авторитаризм організаційної культури»; «Самототалітаризм»; «Толерантність до аморальності в діловій сфері»; «Антикорупційна спроможність»; «Амбівалентність до корупційних ситуацій» [1; 2].

Висновки. Наведені вище психодіагностичні інструменти можуть використовуватись з дослідницькою або практичною метою. Деякі з названих діагностичних шкал не мають аналогів, зокрема з причини фактичної відсутності психологічних досліджень певних соціально-психологічних проблем (як от психології ставлення громадян до корупції).

Інноваційні дослідницькі завдання неодмінно вимагають розробки нових психодіагностичних засобів, оскільки існуючі тести, запитальники, шкали не завжди підходять до теми дослідження, часто є морально застарілими, не відповідають культурно-світоглядним реаліям сьогодення.

Література

1. Лозинський О.М. Лозинський О.М. Психологічні чинники інтолерантного ставлення громадян до корупції. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Dis_Lozynskyi.pdf
2. Лозинський О.М. Діагностичні інструменти для дослідження ставлення громадян до корупції // Психологічні виміри культури, економіки, управління : Науковий журнал. Випуск 19, 2020. С. 84-106. URL:

<https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/14883/1/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%2019.pdf>

3. Лозинський О. «Ідеальний лідер» – новий соціопсихологічний опитувальник // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: Матер. 2-ї всеукр. наук. конф., 13-14. XI. 1997 р. К.: ДОК-К, 1997. С. 162-168.
4. Лозинський О. Живі архетипи. Навчальні матеріали з політичної психології. Львів: ВЦ Львівського державного університету внутрішніх справ, 2005. 84 с.
5. Лозинський О. Авторська експрес-діагностична методика «Ідеальний лідер» для соціально-психологічної діагностики // Психологічні виміри культури, економіки, управління : Науковий журнал. Випуск 16, 2019. С.64-84. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/14887/1/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%2016.pdf>
6. Лозинський Олег, П'єцух Тереза. Перевірка валідності та надійності методики «Сила організаційної культури» для діагностики особливостей управління колективом // Психологічні виміри культури, економіки, управління : Науковий журнал. Україна, Львів. Випуск XII, 2018. С. 39-48. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/14831/1/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%2012.pdf>
7. Лозинський Олег, Тереза П'єцух, Ельжбета Щигел, Катажина Чуді-Лясковська. Дослідження психологічного впливу організаційних культур в трудових колективах на співробітників // Психологічні виміри культури, економіки, управління : Науковий журнал. Україна, Львів. Випуск XII, 2018. С. 48-57. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/14831/1/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%2012.pdf>

**Омельченко Ірина, Кобильченко Вадим.
Інноваційний інструментарій діагностики
морально-поведінкової компоненти
соціального інтелекту старших дошкільників
із особливими освітніми потребами**

Омельченко Ірина Миколаївна - головний науковий співробітник відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, доктор психол. н., професор

Кобильченко Вадим Володимирович - головний науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, доктор психол. н., професор

© Омельченко Ірина, Кобильченко Вадим, березень 2025.

На сучасному етапі розвитку психометрики, психодіагностики і клінічної психології актуальність розроблення діагностичного інструментарію посідає вагоме місце в аспекті реалізації завдань визначення ролі і місця морально-поведінкової компоненти соціального інтелекту в розвитку старших дошкільників з особливими освітніми потребами (далі ООП). Функціонування і генеза формування соціальної компетентності особистості нерозривно пов'язана з необхідністю становлення основ її вихованості, морально-поведінкових чинників функціонування її соціального інтелекту. За таких умов соціальний інтелект має розглядатися як особлива здатність правильно судити про людей, прогнозувати їх поведінку і забезпечувати адекватне пристосування до

міжособистісних взаємодій та як регулятор усвідомленого спілкування одного суб'єкта з Іншим (І. Омельченко, 2018). Ми тлумачимо морально-поведінковий вимір соціального інтелекту як засіб орієнтації в проблематиці добра та зла, орієнтирах вчинків людей з точки зору моралі, соціальній адаптації особистості (вміння пояснювати й переконувати інших, здатність уживатися з іншими людьми). На наше переконання, сучасні проблеми кризового соціуму багато в чому спричинені дефіцитом моральних цінностей та стандартів, які допомагають людині визначати правильне й неправильне, хороше і погане в проблематиці людських стосунків.

Ми дотримуємось позиції, що морально-поведінковий компонента соціального інтелекту постає в здатності дитини до інтерпретації та оцінки вчинків інших, полягає в умінні ідентифікувати себе з іншими, умінні прогнозувати ситуацію залежно від скоєного вчинку; сформованості моральних інстанцій у дитини-дошкільника з ООП та нормотиповим розвитком (І. Омельченко, 2023: 86; І. Омельченко, В. Кобилянченко, 2024: 184).

Для дослідження морально-поведінкового компонента соціального інтелекту нами було розроблено та апробовано методику «Казка» (розробниця І. Омельченко, 2023).

Методика призначена для дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, спрямована на вивчення соціального інтелекту, а саме виявлення здатності дитини до інтерпретації та оцінки вчинків інших, уміння ідентифікувати себе з іншими (тваринами), уміння прогнозувати ситуацію залежно від скоєного вчинку.

Методика також дозволяє отримати додаткові дані про рівень сформованості моральних інстанцій у дитини.

Стимульний матеріал: 1) текст казки «Ворона і гадюка»; 2) сюжетні картинки до казки; 3) комплект картинок із зображеннями дитячих осіб із різними емоційними станами (радості, агресії, смутку, страху, подиву, спокою).

Хід дослідження. Дитині пред'являються картинки а із зображенням сюжету казки «Ворона і гадюка») і читається повний текст казки. Потім йде розмова про прослухану казку, при цьому картинки утримуються в полі зору дитини.

Запитання:	
1.	Про що дана казка?
2.	Хто найголовніший персонаж у казці?
3.	Які почуття переживала ворона, коли гадюка з'їдала воронят? Що, відчувала гадюка, коли з'їдала воронят мами ворони.
4.	Який характер у ворони, гадюки, лиса?
5.	Який герой казки тобі найбільше сподобався? Чому? Ким би ти хотів бути у цій казці, на чие місце став би?
6.	Який герой тобі не сподобався? Чому? Як би ти вчинив на його місці?
7.	Як ти думаєш, чи захочуть із гадюкою дружити інші звірі? Чому?

Види допомоги:

- Якщо дитина не може відповісти на питання методики, їй задаються навідні питання.
- Якщо дитина не може вербалізувати свої уявлення про вчинки та почуття героїв, їй пред'являються картки набору із зображенням осіб, які виражають ті чи інші емоції, і пропонується вказати на картку із зображенням тієї емоції, яку, на її думку, відчуває той чи інший герой казки.
- Якщо дитина не може відтворити сюжет казки, експериментатор нагадує сюжет, вказує на відповідні сюжетні

картинки, після чого знову ставить запитання щодо змісту казки.

Оцінка результатів:

- 4 бали (високий рівень) – дитина відповідає на запитання, інтерпретує прихований зміст казки і правильно визначає вчинки героїв, адекватно називає почуття, пережиті ними, здатна до адекватної оцінки вчинків героїв.
- 3 бали (середній рівень) – у відповідях дитини є неточності, найчастіше дитина інтерпретує вчинки та почуття героїв, виходячи з конкретних ситуацій, пережитих нею самою, міркуванням дитини притаманний інфантизм.
- 2 бали (рівень нижче середнього) – дитина може вловити зміст казки та назвати деякі емоційні стани героїв казки при навідних запитаннях та підказках експериментатора.
- 1 бал (низький рівень) – дитина не може пояснити вчинки героїв, правильно підставляє картки із зображенням відповідних емоційних станів, але не завжди може назвати їх.
- 0 балів (дуже низький рівень) – дитина не може виконати завдання навіть в умовах надання допомоги, не ідентифікує зображення емоційних станів на картинках з емоціями героїв казки.

Діти з нормотиповим розвитком у старшому дошкільному віці, розуміють зміст казки, можуть її переказати. В якості головного героя вони обирають гадюку, рідше ворону. Діти визначають емоційні стани героїв казки самостійно чи з допомогою картинок, правильно оцінюють вчинки героїв, їх у подіях; здатні до ідентифікації з героями казки, схильні ідентифікувати

себе з позитивними героями казки (вороною й лисом). У міркуваннях дошкільнят можливо спостерігається інфантизм, схильність інтерпретувати поведінку героїв з власного досвіду.

Діти дошкільного віку з ООП. Методику (можна застосовувати у старших дошкільників і молодших школярів із: затримкою розвитку; дитячим церебральним паралічем (зі збереженим інтелектом чи затримкою розвитку); порушеннями мовленнєвого розвитку (порушенням фонетико-фонематичного боку мовлення, стертою дизартрією, заїканням); з розладами аутистичного спектру); дітей з частковою втратою слуху та дітей з частковою втратою зору. Діти з ООП загалом розуміють смисл казки, називають головним героєм ворону чи гадюку, іноді при визначенні головного героя, можуть назвати всіх трьох персонажів. Дошкільники відчують труднощі щодо емоційних станів персонажів казки, частіше визначають риси характеру чи поведінки, у своїй оцінці вони є досить примітивними («хороший», «поганий»). Вони можуть визначати переживання героїв при навідних питаннях (перший вид допомоги) і пред'явленні портретних картинок (другий вид допомоги), проте оцінка є не дуже точною (гадюка «зла», ворона «добра», «весела»). Діти адекватно оцінюють героїв казки, засуджуючи поведінку гадюки та схвалюючи вчинок ворони. Більшість дошкільнят при ідентифікації себе з гадюкою відповідають, що вони не стали б їсти пташенят на місці гадюки. Вони здатні спрогнозувати негативне ставлення до героя у зв'язку з його поведінкою. Так, діти кажуть, що з гадюкою не дружать, «бо вона зла (сердита, погана)».

Перспективи подальших наукових досліджень у зазначеному напрямі полягатимуть у апробації методики при різних порушеннях у розвитку з метою дослідження морально-поведінкового компонента соціального інтелекту.

Література

1. Ворона і гадюка. Українські народні казки (2023). Розвивай-ко URL: <https://surl.li/qcdibm>
2. Омельченко, І., & Кобильченко, В. (2024). Діагностичний інструментарій дослідження морально-поведінкового компонента соціального інтелекту у дошкільників з інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву та нормотиповим розвитком. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розвитку, 1(24), 180-194. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i24.247> URL: <https://surl.li/hyseeq>
3. Омельченко І. М. (2018). Комунікативна діяльність дошкільників із затримкою психічного розвитку: теорія і феноменологія: Монографія. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс». 498 с.
4. Омельченко І.М (2023). Психологічні основи діагностики соціального інтелекту у дошкільників із інтелектуальними труднощами легкого ступеня прояву [Текст]: навчально-методичний посібник; Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ: Видавець Цибульська, 230 с. [Електронний ресурс]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739339/>

Орищин-Буждиган Лідія. Оптимістичні налаштування сучасної української молоді у кризовий період війни

Доцент кафедри теоретичної та практичної психології Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», кандидат психологічних наук, м. Львів

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5681-0307/>

© Орищин-Буждиган Лідія, березень 2025.

Вступ. Нинішня ситуація в Україні є дуже невизначеною та критичною для усіх українців. Криза настала у більшості сфер життя: соціальній, політичній, економічній і т.п. Ця мультикриза була викликана війною в Україні. Актуальний стан речей може посилити негативні почуття людей, які живуть у цьому суспільстві. Стресові переживання, тривога, страх за життя, сім'ю та друзів можуть посилитися та стати глибшими. У той же час ця критична ситуація також може стимулювати психологічний захист та активізувати механізми психологічного зростання.

Оптимістичний підхід до майбутнього надає можливості побудови складних життєвих планів у віддаленій часовій перспективі, та служить стимуляцією для активних дій, а позитивне налаштування на майбутнє створює можливості подолання негативних емоційних станів (Benbenishty D .L. R., Refaeli T., 2012). Оптимізм стосовно майбутнього є одним з основних чинників особистого розвитку, схиляє до постановки високих, інколи навіть нереально-ризикованих цілей. Це стає можливим завдяки переконанню про те, що здобування

життєвих благ є цілком ймовірним і вартим затрачених зусиль (Stoddard S. A., Zimmerman M. A., & Bauermeister J. A., 2011).

Уявлення майбутнього позитивним підвищує позитивну я-винагороду, що призводить до недооцінки ймовірності негативних подій. Важливо зауважити, що оптимістичні переконання є демонстрацією мислення побажаннями, що призводить до бачення фаворизованого майбутнього (Kim, S. J., & Hancock, J. T., 2015).

У випадку надмірної фаворизації майбутнього може збільшитися нереалістичний оптимізм. Відносний, або ж нереалістичний, оптимізм – це віра в те, що з особою не трапляться у майбутньому негативні небажані події, водночас трапляться лише позитивні події. Такий оптимізм згідно із дослідженнями вчених, вищий для більш підконтрольних подій та для дуже рідкісних подій. Люди схильні вважати, що негативні події в майбутньому є більш ймовірними для інших та менш ймовірними для них (Sweldens, S., Puntoni, S., Paolacci, G., & Vissers, M., 2014).

Оптимізм щодо майбутнього також може бути визначником особистого щастя. Е. Діннер та М. Селігман (Diener, E. & Seligman, M., 2002) у своїх дослідженнях добробуту та почуття щастя виявили факт, що дуже щасливі люди пригадували у своєму досвіді більше позитивних подій, ніж негативних. Також одним із найважливіших визначників почуття щастя були хороші стосунки і з іншими людьми, і з собою, наявність сім'ї, що ґрунтується на відкритості та позитивних почуттях, або ж наявність певних та стабільних романтичних стосунків. Важливою для почуття щастя була відкритість на новий

досвід та переживання сильних емоцій та, безумовно, позитивне мислення.

У емпіричному аспекті вивчення оптимістичного налаштування щодо майбутнього використовувалася авторська методика Шкала Бачення особистого майбутнього.

Стратегія бачення власного майбутнього у емпіричному аспекті ґрунтувалася на основні системи ціннісних переконань та установок і позитивного бачення власного майбутнього через призму майбутнього покоління та країни проживання. Досліджувана молодь була схильна оцінювати з високою ймовірністю події, що їй подобалися, були позитивними та як малоймовірні ті майбутні події, які оцінювалися як негативні. Події групувалися виключно за принципом позитивного чи негативного ставлення та відповідно високої та низької ймовірності здійснення.

Досліджувана молодь протягом усіх років досліджень (починаючи від 2014 та завершуючи 2023) була дуже оптимістично налаштованою стосовно власного майбутнього усі позитивно оцінені події володіли високою ймовірністю, а негативно оцінені події були малоймовірними.

Порівняльний аналіз досліджень засвідчує, що у 2014 році спостерігався помітно вищий рівень оптимістичної налаштованості молодих осіб щодо майбутнього свого покоління, юні респонденти у 2015 році передбачали більше позитивних подій у майбутньому покоління, пов'язаних із матеріальним добробутом та достатком, і водночас були меншою мірою превентивними у передбаченні негативних подій свого покоління: вважали,

що такі теж можуть трапитися. Стосовно майбутнього країни, то, порівняно з 2014 роком, у 2015-ому оптимізм стосовно її прийдешнього зменшився, досліджувані передбачали значно менше позитивних подій з майбутнього країни, котрі відбудуться з високою ймовірністю, проте навіть можливі позитивні події у майбутньому держави у них пов'язані з молоддю.

Респонденти у 2016 році більшою мірою були оптимістичними стосовно уникнення негативних подій у майбутньому покоління, на противагу їм досліджувані у 2017 році більшою мірою очікували реалізації позитивних подій у майбутньому покоління.

Проте варто зазначити, що стосовно майбутнього країни у переконаннях молоді оптимізм виявлявся на достатньо низькому рівні, особливо це стосується дослідження 2017 року та 2023 року. Такі результати свідчать про зменшення рівня оптимістичних переконань стосовно майбутнього країни.

Підсумки. Варто зазначити, що динаміка показників оптимістичного налаштування стосовно майбутнього країни достатньо негативна, спостерігається зменшення оптимістичного налаштування стосовно майбутнього держави.

Попередні дослідження показують, що молоді учасники прагнули продемонструвати нереалістичні оптимістичні переконання щодо майбутнього: це дало високу можливість позитивно оцінити майбутні події і, водночас, дав низьку можливість негативно оцінити майбутні події. Також попередні дослідження показали, що респонденти були більш оптимістичними щодо майбутнього покоління молоді. Респонденти більше запобігали (

прогнозували менше негативних подій) щодо майбутнього покоління у 2016 році та більше просували (прогнозували більш позитивні події) щодо майбутнього покоління у 2017 та у 2023 році. Оптимізм щодо майбутнього України зменшився протягом 2016-2023 років.

Оптимістичне налаштування допомагає краще зорієнтуватися у зовнішніх непевних обставинах сучасній молодій особі, служить зарадчим механізмом у ситуації стресу, допомагає будувати плани на майбутнє, мотивує, спонукає до досягнення поставлених цілей.

Література

1. Levy, D., Benbenishty, R., & Refaeli, T. (2012). Life satisfaction and positive perceptions of the future among youth at-risk participating in Civic-National Service in Israel. *Children and Youth Services Review*, 34(10).
2. Diener, E., & Seligman, M. E. (2002). Very happy people. *Psychological science*, 13(1), 81-84.
3. Kim, S. J., & Hancock, J. T. (2015). Optimistic bias and Facebook use: Self-other discrepancies about potential risks and benefits of Facebook use. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18 (4), 214–220.
4. Stoddard, S. A., Zimmerman, M. A., & Bauermeister, J. A. (2011). Thinking about the future as a way to succeed in the present: A longitudinal study of future orientation and violent behaviors among African American youth. *American journal of community psychology*, 48(3–4), 238–246.
5. Sweldens, S., Puntoni, S., Paolacci, G., & Vissers, M. (2014). The bias in the bias: Comparative optimism as a function of event social undesirability. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 124 (2), 229–244.

**Павленко Тетяна.
Труднощі розробки опитувальника
під авторську теорію**

Державний університет «Київський авіаційний ін-
ститут»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9926-728X>

© Павленко Тетяна, березень 2025.

Оцінка якості розробленої теоретичної моделі потребує використання вимірювальних інструментів у вигляді тестів, опитувальників. В доведенні ефективності методу психотерапії «Я-реконструкція» ми зіштовхнулись з тим, що інструменти вимірювання як такі відсутні. Тому, перед нами виникла потреба розробки 3-х власних опитувальників, які б точно відображали концепції авторської теорії: «Діагностика довербальних травм відповідно методу психотерапії Я-реконструкція», «Визначення періоду виникнення довербальних травм» та «Діагностика внутрішніх конфліктів відповідно методу психотерапії Я-реконструкція».

Труднощі та переваги розробки опитувальника під власну теорію ми б хотіли продемонструвати на прикладі опитувальника «Діагностика довербальних травм відповідно методу психотерапії Я-реконструкція».

Перед нами стоили наступні задачі:

- Концептуальна відповідність. Метод психотерапії Я-реконструкція має свої принципи, структуру консультації та структуру особистості, основні складові якої гіпотетично формуються в довербальний період. Важливо, щоб питання опитувальника відповідали основним теоретичним положенням методу. Головна проблема поля-

гає у формулюванні питань таким чином, щоб вони не спотворювали зміст понять, але водночас були зрозумілими респондентам.

- Операціоналізація понять. Щоб виміряти ефективність методу, потрібно перетворити абстрактні концепції (наприклад, «Право бажати», «Право володіти») у конкретні показники. Це вимагає точного визначення змінних, що підлягають оцінці. Проблема в тому, що психотерапевтичні поняття часто мають суб'єктивний характер, і їх складно представити у вигляді кількісних шкал.
- Вибір шкали оцінки. Опитувальники можуть використовувати різні типи шкал (Лікерта, семантичного диференціала тощо). Необхідно вибрати таку шкалу, яка буде адекватно відображати зміни в стані особистості після застосування методу Я-реконструкція. Крім того, слід враховувати ймовірність соціально бажаних відповідей, що може вплинути на об'єктивність результатів.
- Валідність і надійність. Важливим етапом розробки є перевірка валідності та надійності опитувальника. Валідність означає, що опитувальник дійсно вимірює те, що він має вимірювати. Для цього використовують факторний аналіз, кореляційний аналіз із уже перевіреними методиками. Надійність передбачає стабільність отриманих результатів при повторних вимірюваннях. Для її оцінки застосовують методи тест-ретесту, аналіз внутрішньої узгодженості (коефіцієнт α -Кронбаха).
- Проблеми суб'єктивності та інтерпретації. Психотерапевтичні опитувальники мають справу з особистими переживаннями респондентів, тому їхні відповіді можуть залежати від ситуативних чинників. Також можливі труднощі в інтерпретації результатів, особливо якщо ре-

спонденти не до кінця усвідомлюють свої глибинні переживання.

Наведений нижче звіт присвячено розробці та валідації опитувальника «Діагностика довербальних травм згідно методу психотерапії «Я-реконструкція» (ДДТ.ЯР). Метою дослідження було розробка інструменту, використовуючи який, можна було б виміряти рівень розвитку довербальних травм (Павленко, 2022).

Опитувальник ДДТ.ЯР спрямований на вимірювання рівня заборони на реалізацію трьох базових конструктів особистості:

- Право бажати відображає здатність особистості усвідомлювати свої бажання, вербалізувати їх та втілювати у життя.
- Право володіти відображає здатність особистості привласнювати те, що вона бажає, створює, свої емоції та тілесні прояви.
- Право отримувати задоволення: відображає здатність особистості насолоджуватися результатами реалізації своїх бажань і володіння.

Окрім того, опитувальник містить інтегральну шкалу, що відображає загальний рівень розвитку довербальних травм.

У дослідженні взяли участь 699 респондентів вік яких складав від 18 до 62 років. Збір даних відбувався у три етапи протягом 2022-2025 років. Пошук учасників опитування відбувався через соціальні мережі Facebook, Instagram та Telegram, а також за допомогою онлайн-сервісу Google Forms.

Розробка опитувальника ДДТ.ЯР відбувалася у кілька етапів:

Розробка питань та підтвердження факторної структури опитувальника. В першому варіанті опитувальника було 30 питань в вигляді тверджень, які оцінювались респондентами за шкалою Лікерта, де учасники могли обрати один з п'яти варіантів відповіді: 1 – абсолютно неправильно 2 – ймовірно, неправильно 3 – частково правильно, частково неправильно 4 – ймовірно, правильно 5 – абсолютно правильно (Павленко, 2023). Приклад твердження: «Страждаю час від часу нудотою, яка не завжди супроводжуються блювотою». Факторний аналіз підтвердив трифакторну структуру опитувальника, що відповідає теоретичній моделі методу «Я-реконструкція», проте, деякі питання мали низький рівень навантаження та входили до кількох субшкال одночасно. Було відібрано питання з найвищими факторними навантаженнями та достатнім рівнем узгодженості для кожної шкали. Кількість питань було зменшено з 30 до 9 (по 3 питання у кожній шкалі).

Щоб оцінити відповідність отриманої моделі ми вираховували хі-ква-драт (χ^2) (51.3), та нормований хі-квадрат (χ^2/df), середньоквадратичну помилку апроксимації (RMSEA) порівняльний індекс відповідності (CFI) та стандартизований середньоквадратичний залишок (SRMR). Щоб описати відповідність моделі ми опирались на рекомендації, опубліковані в Європейському журналі психологічної оцінки (Schweizer, 2010). Згідно цих рекомендацій значення нормованого хі-квадрат нижче 2 свідчить про хорошу відповідність моделі, а значення нижче 3 – про прийнятну. В нашому випадку ми отримали показник 2.13. Що говорить про прийнятну відповідність, яка наближається до хорошої.

Значення RMSEA менше .05 вказують на хорошу відповідність моделі, а менше .08 – прийнятну. В нашому випадку цей показник становив .065. Індекс порівняльної відповідності (CFI) хорошими визначає показники від 95 до 1.00, значення стандартизованого середньоквадратичного залишку (SRMR) - .10. В нашому випадку це .96 та 0.442. Всі ці данні говорять про хорошу відповідність запропонованої моделі.

Оцінка внутрішньої узгодженості. За допомогою альфа-індексу Кронбаха було оцінено внутрішню узгодженість шкал опитувальника. Значення альфа-Кронбаха для шкал опитувальника варіювалися від .62 до .78, що свідчить про достатній рівень внутрішньої узгодженості.

Перевірка конвергентної валідності. Конвергентну валідність опитувальника було перевірено за допомогою кореляційного аналізу з опитувальником депресії Бека (Нікітчук, 2020) та Госпітальною шкалою тривоги і депресії (HADS) (Агаєв та ін., 2016).

Субшкала «Право бажати» корелює з рівнем розвитку депресії в шкалах обох методик ($r=.409$; $p<.43$ та $r=.568$; $p<.003$), в той час не маючи жодного зв'язку з рівнем тривоги. В той час, шкала «Право володіти» має абсолютно протилежну ситуацію, де виявлено позитивний кореляційний зв'язок зі школою тривоги ($r=.471$; $p<.018$) та його повна відсутність зі шкалами, які вимірюють депресію. Шкали «Право отримувати задоволення» та «Рівень розвитку довербальної травми» мають позитивну кореляцію зі всіма шкалами методик, запропонованих для перевірки валідності.

Розробка тестових норм. За допомогою Z-критерію та порівняння з Гаусівським розподілом було розроблено

тестові норми для опитувальника. В нашому випадку розподіл виявився зміщеним в ліво, що не дозволило виділити три рівні розвитку заборон. Щоб розробити норми, було вирішено взяти лише два рівні індивідуального результату «нормальний» та «високий», який потребує корекції.

На основі отриманих даних, було проведено інтерпретацію.

Таким чином, результати дослідження підтверджують теоретичну модель методу «Я-реконструкція» та свідчать про те, що опитувальник може бути використаний для практичної діагностики та наукових досліджень.

Опитувальник «Діагностика довербальних травм згідно методу психотерапії «Я-реконструкція» є цінним інструментом для діагностики та дослідження довербальних трав. Результати дослідження підтверджують валідність та надійність опитувальника та свідчать про його потенціал для використання в практичній роботі психологів та психотерапевтів.

Література

1. Агаєв Н.А., Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В., Ткаченко В.В. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. С.194. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/107163/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9D%D0%9F%D0%A1_16.pdf
2. Нікітчук У.І. Психометричні властивості української версії опитувальника депресії А.Бека (BDI-I) на студентській вибірці. PSYCHOLOGICAL JOURNAL. 2020. №6, Т.11. С. 56–68. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.11.6>
3. Павленко, Т. В. (2022). Метод психотерапії «Я-реконструкція» (вступ в метод). Київ: «Психобук» (Psychobook). ISBN 978-617-696-33-25
4. Павленко, Т. В. (2023). Опитувальник «Діагностика довер-

бальних травм згідно методу психотерапії «Я-реконструкція». Перспективи та інновації науки. 4 (22). С. 500-510. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-4\(22\)-500-509](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-4(22)-500-509)

5. Schweizer K. Some Guidelines Concerning the Modeling of Traits and Abilities in Test Construction. Euro- pean Journal of Psychological Assessment. 2010. Vol. 26, (1). P. 1–2. URL: <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000001>

Тимошенко Віктор.
Україномовна адаптація запитальника
Meaning And Purpose Scales (MAPS)

Київський Інститут Сучасної Психології і Психотерапії,
студент магістратури

© Тимошенко Віктор Григорович, березень 2025.

Внаслідок нападу Російської Федерації на Україну наше суспільство зазнає важких психологічних випробувань. Екстремальні кризові обставини під час військової служби та в цивільному житті українців ведуть до руйнування безпечної картини світу — стабільної і передбачуваної завдяки звичним взаємозв'язкам її елементів. Зникають чинники, що часто є неусвідомленими, однак такими, що викликають інтегральне відчуття розуміння себе та світу і доцільності існування в ньому. Ці чинники є джерелом відчуття сенсу життя, тож можна припустити, що зміни у відчутті сенсу життя корелюють із загальним відчуттям психологічного дистресу. Дослідники вважають сенс життя ключовим компонентом благополуччя та процвітання людини (Steger, 2012). Отже, сенс життя — психологічний конструкт, який варто брати до уваги під час оцінки впливу несприятливих подій на людину, посттравматичного зростання, під час вибору психологічних інтервенцій і побудови моделей для нових психотерапевтичних підходів.

Глобальні звіти, багато з яких є лонгітудними та проспективними, показують, що вищий сенс життя чітко корелює з нижчими показниками серцево-судинних захворювань (Kim et al., 2019), смертності (Boyle et al., 2009),

вікового зниження когнітивних функцій та ризику хвороби Альцгеймера (Boyle et al., 2012), вигорання (Hooker et al., 2020), частоти психічних розладів (Owens et al., 2009; Steger and Kashdan, 2009), ризику фізичної безпомічності (Mota et al., 2016), суїцидальних думок (Corona et al., 2019), а також із вищою соціальною привабливістю (Stillman et al., 2011). Для українського контексту зокрема важливо, що частина цих висновків була отримана на підставі досліджень ветеранів військової служби інших країн.

У дослідженнях психологічного здоров'я персоналу організацій в Україні вказується на те, що втрата сенсу життя негативно корелює зі здатністю працівників протистояти стресу і позитивно — з професійним вигоранням (Карамушка, 2024).

В Україні немає психодіагностичного інструменту, який дозволяє вимірювати сенс життя та його джерела. Тому нами було вирішено адаптувати німецьку методику Meaning and Purpose Scales (MAPS), яка є ощадливим у сенсі витрат часу та валідним інструментом для оцінки двох аспектів сенсу життя — наповненості сенсом і кризи сенсу, а також п'яти джерел сенсу — еко-відповідальності/сталого розвитку, віри, безпеки, відчуття спільноти та особистісного зростання (Schnell and Danbolt, 2023).

Методи:

- Теоретичний аналіз літератури;
- Лінгвістична адаптація за участі іншого фахівця зі зворотним перекладом та із застосуванням сервісів ChatGPT, Google Перекладач;
- Кількісні методи збору даних за україномовною версією

запитальника MAPS та PHQ-9 (Google Форми);

- Статистичні методи обробки даних у Jamovi (версія 2.6.19).

На першому етапі було виконано лінгвістичну адаптацію запитальника MAPS, сформовано вибірку респондентів та проведено пілотне дослідження.

Результати:

вбірка: 162 респонденти (141 жінка, 21 чоловік), вік — 20–74 років.
α -Кронбаха підшкал: 0,6–0,9
усі сенсотворчі орієнтації (крім «Безпеки») мають сильну позитивну кореляцію з «Наповненістю сенсом» та негативну — з «Криззою сенсу»

Результати ретесту (n = 79):

сильна кореляція між однойменними підшкалами першого і другого тестування ($p < 0.001$)
сильна негативна кореляція між наповненістю сенсом і психологічним дистресом
сильна позитивна кореляція між кризою сенсу і психологічним дистресом (за шкалою PHQ-9)

Висновки. Україномовна версія MAPS: має прийнятну внутрішню узгодженість підшкал, демонструє високу ретестову надійність, має високу прогностичну валідність щодо психологічного дистресу. Отже, MAPS придатна для дослідження сенсу життя, кризи сенсу та сенсотворчих орієнтацій серед українців.

Література

1. Steger, M. F. (2012). Making Meaning in Life. Psychological Inquiry, 23(4), 381–385.
<https://doi.org/10.1080/1047840X.2012.720832>
2. Kim, E. S., Delaney, S. W., & Kubzansky, L. D. (2019). Sense of purpose in life and cardiovascular disease. Current cardiology reports, 21, 1–11.
3. Boyle, P. A., et al. (2009). Purpose in life is associated with mortality. Psychosomatic medicine, 71(5), 574–579.
4. Boyle, P. A., et al. (2012). Purpose in life and Alzheimer disease. Archives of general psychiatry, 69(5), 499–504.

5. Hooker, S., et al. (2020). Awareness of meaning in life and burnout. *Family medicine*, 52(1), 11–16.
6. Owens, G. P., et al. (2009). PTSD, guilt, and meaning in life in veterans. *Journal of Traumatic Stress*, 22(6), 654–657.
7. Steger, M. F., & Kashdan, T. B. (2009). Depression and belonging. *Journal of counseling psychology*, 56(2), 289.
8. Mota, N. P., et al. (2016). Purpose in life and disability in veterans. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 24(9), 706–714.
9. Corona, C. D., et al. (2019). Meaning in life moderates suicide ideation. *Psychological Trauma*, 11(6), 614.
10. Stillman, T. F., et al. (2011). Meaning as magnetic force. *Social Psychological and Personality Science*, 2(1), 13–20.
11. Карамушка, Л. М. (2024). Психічне здоров'я особистості в умовах війни.
12. Schnell, T., & Danbolt, L. J. (2023). The Meaning and Purpose Scales (MAPS). *BMC psychology*, 11(1), 304. <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01319-8>
13. The jamovi project (2024). jamovi (Version 2.5) [Computer Software]. <https://www.jamovi.org>

Троценко Андрій. Результати розробки вітчизняного опитувальника «шкала особистісної динаміки»

Аспірант кафедри соціальної та практичної психології, Житомирський державний університет імені Івана Франка. Науковий керівник: Мазяр Олег Васильович - доктор психологічних наук, доцент, професор (б.в.з.) кафедри соціальної та практичної психології Житомирський державний університет імені Івана Франка

© Троценко Андрій Леонідович, березень 2025.

Шкала особистісної динаміки включає чотири базові шкали, які відповідають таким типам особистості: конгруентний, конформний, ізольований та психотичний. Опитувальник також має додаткову шкалу для визначення рівня невротичності. Основою створення методики стала теоретична концепція, запропонована О.В.Мазяром (Мазяр, 2020). Відповідно до поглядів автора, суб'єкт тяжіє до одного з чотирьох особистісних типів. Внаслідок невротизації актуальний тип особистості може змінитися на інший або залишитися без змін.

Вибірку склали 551 особа (72% жінок, 28% чоловіків) віком від 14 до 75 років різного соціального статусу. Середній вік – 28 років. Дослідження тривало з липня 2023 року по жовтень 2024 року. Паперову форму опитувальника пройшли 67,4% осіб, цифрову – 32,6%. Розподіл даних відповідно до критерію Шапіро-Уїлка наближений до нормального, тому використані непараметричні методи аналізу даних.

Початкова форма Шкали особистісної динаміки

складала 60 прямих тверджень. Базові шкали включають по 10 пунктів, шкала невротичний – 20. Для встановлення конвергентної валідності використані релевантні шкали таких опитувальників: Фрайбурзький особистісний опитувальник та Каліфорнійський психологічний опитувальник. Відповіді учасники надавали у дихотомічних шкалах. Загальна чисельність тверджень усіх опитувальників – 146.

Для перевірки відповідності емпіричних даних до теоретичної концепції проведено конфігаторний факторний аналіз, результати якого показали гарний рівень узгодженості: $\chi^2 = 1229.497$, $\chi^2 / df = 1.60$, RMSEA = 0.033, 90% CI [0.030 ~ 0.037], CFI = 0.961, TLI = 0.958, SRMR = 0.052. Вилучено 19 пунктів, які погіршували модель. Модифіковано шкалу конформний: три твердження, які мали негативні навантаження перенесено в окрему підшкалу уникнення конфліктів. Таким чином, після перетворення моделі базові шкали складають по 7 пунктів, шкала невротичний – 13. Загальна частка поясненої дисперсії розподілена між шкалами таким чином: конгруентний – 15.6%; конформний – 11.8%, у тому числі підшкала уникнення конфліктів – 8.6%; ізольований – 17.9%, психотичний – 10.7%; невротичний – 35.5%.

Підтверджена повна вікова і лонгітюдна інваріантність вимірювання на метричному, скалярному та строгому рівнях. Вікова інваріантність перевірена для молодих осіб від 14 до 24 років ($n = 280$) та зрілих від 25 до 75 років ($n = 271$). Значення ΔCFI коливається в межах від -0.001 до -0.004, $\Delta RMSEA = 0.000-0.001$, $\Delta SRMR = -0.004-0.004$. Лонгітюдна інваріантність перевірена для осіб, які брали участь у ретесті ($n = 211$) з інтервалом у півроку. Значення

перебувають у таких межах: $\Delta CFI = -0.006-0.007$, $\Delta RMSEA = -0.002-0.001$, $\Delta SRMR = -0.004-0.004$. Це свідчить про те, що методика вимірює еквівалентно за віком та часовими зрізами.

У табл. 1 представлені результати надійності α -Кронбаха за внутрішньою узгодженістю та стійкістю конструктів у часі. Дані α -Кронбаха коливаються від прийнятних до високих значень, що свідчить про надійність опитувальника. Показники кількох шкал дещо збільшилися, що пов'язано з покращенням факторної структури. Ретест проведений через 6 місяців ($n = 211$). Дані свідчать про стійкість конструктів у часі. Статистична значущість на рівні $p < 0.001$. Шкали конформний та уникнення конфліктів також показують меншу стійкість, що обумовлено чутливістю до змін. Це підтверджено додатковими шкалами, які оцінювали самопочуття у момент тестування.

Таблиця 1

Показники надійності ШОД

№	Конструкти	α -Кронбаха	α -Кронбаха*	Ретест	Ретест*
1	Конгруентний	0.792	0.837	0.56	0.58
2.1	Конформний	0.647	0.721	0.60	0.54
2.2	Уникнення конфліктів**	-	0.692	-	0.62
3	Ізольований	0.824	0.835	0.75	0.73
4	Психотичний	0.758	0.746	0.69	0.69
5	Невротичний	0.918	0.914	0.79	0.78

Примітка: * значення отримані після модифікації опитувальника; ** – підшкала, яка включена в шкалу конформний.

У табл. 2 представлені показники конвергентної

(конкурентної валідності). Як бачимо, всі значення мають прямі кореляції з конкурентними шкалами еталонних методик та коливаються від помірних до виражених. Статистична значущість на рівні $p < 0.001$. Шкала конформний демонструє помірний рівень кореляції тому, що конкурентна шкала Каліфорнійського психологічного опитувальника показала низький коефіцієнт надійності α -Кронбаха (0.42).

Таблиця 2

Конвергентна валідність ШОД

Опитувальник ШОД	r	r*	Конкурентні шкали	Конкурентні опитувальники
Невротичний	0.63	0.62	Невротичність	Фрайбурзький особистісний опитувальник (адаптація О.Л. Луценко)
Конгруентний	0.39	0.44	Врівноваженість	
	0.27	0.23	Товариськість	
Ізольований	0.52	0.52	Сором'язливість	
Психотичний	0.48	0.53	Спонтанна агресивність	
	0.52	0.51	Реактивна агресивність	
Конформний	0.20	0.18	Конформний	Каліфорнійський психологічний опитувальник (адаптація В.І. Барко)
Уникнення конфл.**	-	0.05		

Примітка: * – коефіцієнти кореляції r-Спірмена після модифікації.

Шкала особистісної динаміки володіє дискримінантною валідністю, яка встановлена на основі аналізу відношень кореляцій між гетерорисами та монорисами (НТМТ). Показники коливаються в межах від 0.06 до 0.62 та не перевищують граничне значення 0.85. Додаткова інформація про валідність представлена у попередньому дослідженні (Троценко, 2024).

На рис. 1 представлена теплова матриця кореляцій ШОД із життєвими подіями, які найбільше вплинули за останні півроку на респондентів. Виявлено кілька слабких зв'язків. Подібна тенденція простежується між парами кореляцій в конкурентних шкалах. Слабкі зв'язки можуть бути обумовлені сильною зашумленістю даних, оскільки більшість подій досить абстрактні, розтягнуті у часі та можуть спотворюватися пам'яттю. Наприклад, у шкалах самопочуття кореляції з шкалами опитувальників коливалися від 0.15 до 0.43. Незважаючи на слабкі кореляції з подіями, це підтверджує релевантність конструктів ШОД з конкурентними шкалами.

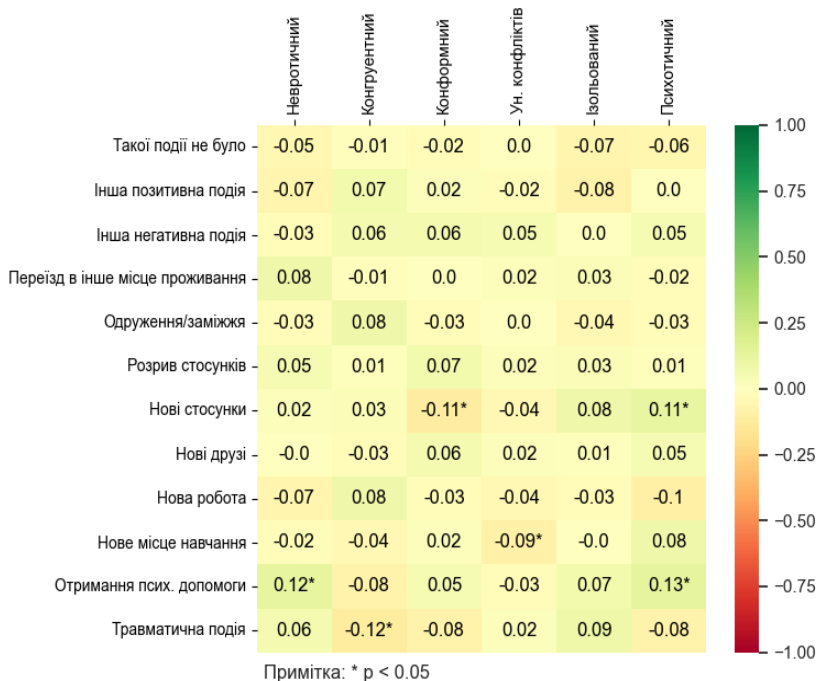

Рис. 1. Коефіцієнти кореляцій ШОД із життєвими подіями

Таким чином, отримані результати свідчать про валідність та надійність розробленої методики. Психометричні властивості демонструють прийнятні значення, відповідають стандартам та рекомендаціям. Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні медіаторних властивостей шкали невротичний та стандартизації методики.

Література

1. Канеман Д., Сібоні О., Санстейн К. Шум: хибність людських суджень. Київ : Наш Формат, 2023. 337 с.
2. Мазяр О. В. Особистісний дисонанс: системний аналіз : монографія. Житомир : Видавець О. О. Євенок, 2020. 334 с.
3. Троценко А. Л. Валідизація Шкали особистісної динаміки. Журнал соціальної та практичної психології. 2024. №3. С. 52–62.
4. Chen F. F. Sensitivity of Goodness of Fit Indexes to Lack of Measurement Invariance. Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal. 2007. Vol. 14. No. 3. P. 6464–507. DOI: <https://doi.org/10.1080/10705510701301834>
5. Henseler J., Ringle C. M., Sarstedt M. A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. Journal of the Academy of Marketing Science. 2015. Vol. 43. P. 115–135. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8>.
6. Schweizer, K. Some guidelines concerning the modeling of traits and abilities in test construction. European Journal of Psychological Assessment. 2010. Vol. 26. No. 1. P. 1–2. DOI: <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000001>.

Чайка Ростислав.
Еволюція вимірювання професійних інтересів:
історичний розвиток шкали RIASEC

Доцент НУ «Львівська політехніка», доктор філософії
у психології

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1979-0738/>

© Чайка Ростислав, березень 2025.

Ідея класифікації професійних інтересів за шістьма типами (RIASEC) - Реалістичний (Realistic), Дослідницький (Investigative), Творчий (Artistic), Соціальний (Social), Підприємницький (Enterprising) та Традиційний (Conventional) - уперше з'явилася у працях Джона Голланда (Holland, 1959), який розробив Vocational Preference Inventory (VPI). Голланд виходив із моделі співпадіння людини з робочим середовищем (person–environment fit): люди прагнуть робочих середовищ, що відповідають їхнім рисам та інтересам, а така відповідність підвищує задоволеність роботою, продуктивність і стабільність кар'єрного шляху (Holland, 1966). VPI став фундаментом для кількох хвиль подальших інструментів і досліджень, які популяризували та вдосконалювали RIASEC-підхід.

Перший етап: розширення моделі (1960-ті — 1970-ті). У 1971 р. Голланд запропонував Self-Directed Search (SDS), зробивши оцінювання інтересів самоадміністрованим, а отже — масовим (Holland, 1994). Наприкінці 1970-х RIASEC-коди інтегрували в Strong-Campbell Interest Inventory (SCII; Campbell, 1987), що вже мав широку емпіричну базу. Це дозволило тесту перейти з описового рівня на предиктивний - з'явилась можливість

порівнювати інтереси респондентів із успішними професійними профілями.

Другий етап: фокус на робочому середовищі (1980-ті — 1990-ті). Дослідники зрозуміли, що для повного “підбору” потрібна оцінка не лише особистості, а й самої роботи. Тому з’явилася Position Classification Inventory (PCI), спрямована на вимірювання RIASEC-характеристик посад. У цей час активно досліджували критерій валідності “успішність-придатність”, демонструючи, що працівники з “профільною” комбінацією кодів швидше інтегруються та рідше змінюють місце роботи.

Третій етап: відкритий доступ і цифровізація (1999 — 2010-ті). Прагнення до безкоштовних, стандартизованих інструментів спонукало Міністерство праці США опублікувати O*NET Interest Profiler (U.S. Department of Labor, 1999; оновлення 2005, 2014, 2021). Тест став основою для кар’єрного консультування у школах та сервісів національного центру зайнятості. Паралельно компанія АСТ інтегрувала RIASEC у свій ACT Interest Inventory для допомоги майбутнім абітурієнтам (Allen & Robbins, 2010). Завдяки електронним платформам скоротився час проходження тестів, було забезпечено автоматичне кодування й порівняння з базами вакансій.

Четвертий етап: скорочені публічні версії та міжнародні адаптації (2010-ті — нині). З метою підвищити зручність і зберегти надійність з’явилися RIASEC Markers Scale та кілька коротких 18–30-пунктових версій. Ці шкали увійшли до International Personality Item Pool (Goldberg et al., 2006), що дозволило інтегрувати вимірювання інтересів у великі опитувальники особистості. RIASEC-модель була валідована в більш ніж 40 країнах; мета локальних

досліджень - перевірити інваріантність шестифакторної структури та виявити культурні відмінності.

Український контекст. Наша робоча група адаптує RIASEC-шкалу для України, проходячи класичні етапи - переклад, експертну оцінку, когнітивне інтерв'ю, дві пілотні вибірки та confirmatory factor analysis. Попередні дані (N = 128) підтверджують шестифакторну модель; коефіцієнти $\alpha = 0.62-0.84$ свідчать про прийнятну внутрішню узгодженість більшості доменів, хоча підшкала Realistic потребує перегляду формулювань. Далі плануються тест-ретест, конвергентна валідність із Big Five та SEM-моделювання для оцінки зв'язку інтересів і суб'єктивного кар'єрного успіху в українській IT-галузі.

Висновки. За понад шістдесят років шкала RIASEC пройшла шлях від друкованих комерційних опитувальників до коротких цифрових версій у відкритому доступі. Її еволюція засвідчує поступ від "універсального" тестування до локалізованих адаптацій, що враховують культурний контекст і специфіку ринку праці. Це робить RIASEC незамінним інструментом як для наукових досліджень про кар'єрні інтереси, так і для практичного консультування у XXI ст.

Література

1. Allen, J., & Robbins, S. B. (2010). Effects of interest-major congruence, motivation, and academic performance on timely degree completion. *Journal of Counseling Psychology*, 57(1), 23-35. <https://doi.org/10.1037/a0017267>
2. Armstrong, P. I., Allison, W., & Rounds, J. (2008). Development and initial validation of brief public domain RIASEC marker scales. *Journal of Vocational Behavior*, 73(2), 287-299.
3. Campbell, V. L. (1987). Strong-Campbell interest inventory. *Journal of Counseling & Development*, 66(1), 53-56.
4. Goldberg, L. R., Johnson, J. A., Eber, H. W., Hogan, R., Ashton,

- M. C., Cloninger, C. R., & Gough, H. C. (2006). The International Personality Item Pool and the future of public-domain personality measures. *Journal of Research in Personality*, 40(1), 84–96.
<https://doi.org/10.1016/j.jrp.2005.08.007>
5. Gottfredson, L. S., & Holland, J. L. (1996). Dictionary of Holland occupational codes (3rd ed.). Psychological Assessment Resources.
 6. Holland, J. L. (1959). A theory of vocational choice. *Journal of counseling psychology*, 6(1), 35.
 7. Holland, J. L. (1966). A psychological classification scheme for vocations and major fields. *Journal of counseling psychology*, 13(3), 278.
 8. Holland, J. L. (1994). SDS: Self-directed Search. Form R. Psychological Assessment Resources.
 9. U.S. Department of Labor, Employment & Training Administration. (1999). ONET interest profiler*. National Center for O*NET Development.

**Щербина Катерина.
Сучасна психометрика в сексології:
вимірювання задоволеності сексуальним
життям українців під час воєнного стану**

Офіцер відділу інформації та комунікації Іміджево-видавничого центру НГУ, Інститут післядипломної освіти КНУ імені Тараса Шевченка, кафедра психології, здобувач освіти, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4838-8377/>

© Щербина Катерина Олександрівна, березень 2025.

Сексуальне благополуччя є важливим компонентом психологічного здоров'я людини. Війна та її наслідки — стрес, невизначеність майбутнього, розлука, травматичний досвід — значно впливають на сексуальне життя українців, що, своєю чергою, може спричиняти погіршення емоційного стану, зниження рівня близькості у стосунках, сексуальні дисфункції тощо.

Попри важливість цієї проблеми, в Україні наразі відсутні систематичні психометричні дослідження, які б дозволили об'єктивно оцінити рівень сексуального благополуччя українців під час війни та його зв'язок із рівнем стресу.

У цій роботі розглядається роль психометричних методів у сексології, а також виклики та обмеження при вимірюванні сексуального благополуччя в умовах стресу та війни.

Війна та її психологічні наслідки можуть мати довготривалий вплив на українське суспільство, тому важливо розуміти, який відсоток українців і в якій мірі зазнає впливу стресу, а також як ці фактори корелюють із

сексуальним благополуччям.

Для визначення зв'язку між рівнем стресу та рівнем сексуальної задоволеності було проведено кількісне психометричне дослідження, що включало:

- Шкалу сприйнятого стресу (PSS-10) для оцінки рівня стресу.
- Опитувальник психологічної діагностики суб'єктивного сексуального благополуччя (В. Гупаловська, 2021) для оцінки рівня задоволеності сексуальним життям. Ця методика дозволяє виявити 5 різних показників: сексуальна комунікація, сексуальна потреба, кількісна потреба, стосунки як цінність, задоволеність сексуальним життям і стосунками.

У дослідженні взяли участь 144 респонденти: 59 чоловіків (41%) та 85 жінок (59%). Вік учасників коливається від 20 до 66 років — це дозволило отримати ширшу картину змін у сексуальному житті серед різних вікових груп.

Не менш важливими у дослідженні є соціально-демографічні показники респондентів. Сімейний статус респондентів: 50% (72 особи) – одружені/заміжні, 27,1% (39 осіб) – у тривалих стосунках, 22,2% (32 особи) – не мають постійного партнера, 0,7% (1 особа) – вдова/вдівець. Наявність дітей у респондентів: 55,2% (79 осіб) – не мають дітей, 23,8% (34 особи) – мають одну дитину, 14,7% (21 особа) – мають двох дітей, 4,9% (7 осіб) – мають трьох і більше дітей, 1,4% (2 особи) – очікують на дитину. Зміни місця проживання через війну: 76,4% (110 осіб) – залишилися у своєму домі, 8,3% (12 осіб) – стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО), 6,9% (10 осіб) – тимчасово виїхали за кордон, 6,3% (9 осіб) – повернулися

в Україні після виїзду, 2,1% (3 особи) – переїхали за кордон ще до початку війни.

Таблиця 1.1

Рівень сприйнятого стресу

	Низький рівень сприйнятого стресу	Середній рівень сприйнятого стресу	Високий рівень сприйнятого стресу
Жінки	11 осіб	62 особи	12 осіб
Чоловіки	19 осіб	36 осіб	4 особи
Разом	30 осіб	98 осіб	16 осіб

Результати дослідження показали, що рівень сприйнятого стресу серед жінок у середньому вищий, ніж серед чоловіків.

Таблиця 1.2

Рівень суб'єктивного сексуального благополуччя

	Жінки	Чоловіки	Разом
Високий рівень	35 осіб	17 осіб	52 особи
Середній рівень	37 осіб	40 осіб	77 осіб
Низький рівень	13 осіб	2 особи	15 осіб

Загальний рівень сексуального благополуччя серед респондентів перевищує середній рівень, що є позитивним результатом.

Окремо було розглянуто рівень задоволеності сексуальним життям і стосунками:

Таблиця 1.3

Рівень задоволеності сексуальним життям і стосунками

	Жінки	Чоловіки	Разом
Високий рівень	31 особа	9 осіб	40 осіб
Середній рівень	22 особи	20 осіб	42 особи
Низький рівень	32 особи	30 осіб	62 особи

Попри високий рівень сексуального благополуччя, рівень задоволеності сексуальним життям у 43% опитаних є низьким.

Це може свідчити про завищені очікування щодо власного сексуального життя або про наявність зовнішніх факторів, що впливають на задоволеність.

Кореляційний аналіз показав обернену залежність між рівнем стресу та рівнем сексуального благополуччя:

Рис. 1.1 Взаємозв'язок сприйнятого стресу та задоволеності сексуальним життям

Коефіцієнт кореляції Пірсона -0,27 підтверджує, що зі зростанням рівня стресу знижується рівень сексуальної задоволеності.

Проте цей взаємозв'язок є помірним, що свідчить про наявність інших значущих факторів, які впливають на сексуальне благополуччя.

Аналіз відкритих відповідей респондентів, незадоволених своїм сексуальним життям, дозволив виявити додаткові причини сексуальної незадоволеності: чоловік на війні (8), тривожні думки (9), відстань (4), смерть коханої людини (1), втома (3), проблеми на роботі

(2), проблеми зі здоров'ям (2), вагітність жінки (2) тощо.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що стрес є значущим фактором, який впливає на сексуальне благополуччя. Вищий рівень стресу корелює зі зниженням задоволеності сексуальним життям та погіршенням сексуальної комунікації. Водночас стрес є лише одним із низки факторів, що можуть впливати на сексуальне здоров'я. Серед них можна виділити: тривожність, розлуку з партнером, фізичну та емоційну втому, проблеми на роботі, проблеми зі здоров'ям та специфічні обставини, пов'язані з війною (наприклад, військова служба партнера, вимушене переселення).

Подальші дослідження мають враховувати комплексний підхід до оцінки сексуального благополуччя, зокрема аналіз соціальної підтримки, психологічної адаптації та міжособистісної динаміки у стосунках. Дослідження цієї проблематики є важливим не лише для розуміння психологічного стану населення в умовах війни, але й для розробки ефективних стратегій підтримки сексуального здоров'я українців.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Психологічні виміри культури, економіки, управління:
науковий журнал

Psychological Dimensions of Culture, Economics, Management:
Science Journal

ISSN 2409-1375

Випуск 28

Керівник проєкту, відповідальний редактор
Олег Лозинський кандидат психологічних наук

Наукова редакція
Олександр Виноградов кандидат психологічних наук

Ідея проєкту, макет, комп'ютерна верстка, дизайн обкладинки, підготовка до
друку ГО «Львівський аналітичний дім». Ідентифікаційний код 34167033.
Свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи:
серія АОО №760926

Для листування E-mail: lviv-forum@ukr.net

Підписано до друку 07.06.2025 р. Формат 60х84/16.
Папір друк. Друк на ксероксі. Гарнітура Palatino Linotype.
Їм. друк. арк. 3,7. Тираж 100.

Друк Видавництво ЛНУ ім. І.Франка, 79000, Львів, вул. Дорошенка, 41.